

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

DETI AKO NEPRIAME OBETE DOMÁCEHO NÁSILIA

Bakalárska práca

Študijný program:	Sociálna pedagogika a vychovávateľstvo
Študijný odbor:	Učiteľstvo a pedagogické vedy
Študijné pracovisko:	Katedra pedagogických štúdií
Vedúci práce / školiteľ:	PhDr. Ivana Šuhajdová PhD.

Trnava, 2021

Dominika Danková

Zadanie záverečnej práce

TRNAVSKÁ UNIVERZITA V TRNAVE

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogických štúdií

akademický rok: 2020/2021

Z A D A N I E Z Á V E R E Ć N E J P R Á Ć E

pre:

Dominika Danková, rod. Danková

Odbor: Učiteľstvo a pedagogické vedy

Študijný program: sociálna pedagogika a vychovávateľstvo

Vzhľadom k tomu, že ste splnili požiadavky učebného plánu, zadáva Vám dekan fakulty na návrh vedúceho vedecko-pedagogického pracoviska v zmysle zákona o VŠ č.131/2002 Z.z a Študijného poriadku TU §15, ods. 3, túto tému záverečnej práce:

Deti ako nepriame obeť domáceho násillia

POKYNY NA VYPRACOVANIE

Osnova práce:

Deti ako súčasť rodinného prostredia, v ktorom prebieha niektorá z foriem domáceho násillia sú, či už priamo alebo nepriamo týmto násillým zasiahnuté. Ako uvádza Mátel

(2009) podľa výsledkov viacerých výskumov vyplýva, že u detí, ktoré sú svedkami domáceho násillia, sa prejavujú takmer rovnaké citové, psychické a somatické zdravotné problémy ako detí, ktoré sú priamo obeťami jednej z foriem syndrómu CAN. Cieľom bakalárskej práce je nielen popísať špecifiká domáceho násillia z pozície dieťaťa ako jeho nepriamej obeť, ale zároveň aj dôkladne popísať možné vyššie spomínané dôsledky domáceho násillia pre dieťa ako nepriami obeť. Práca zároveň prinesie prehľad domácich ako aj zahraničných výskumov v danej problematike a poukáže na možnosti a kompetencie sociálneho pedagóga ako jedného z odborníkov na riešenie danej problematiky.

Rozsah laboratórnych a grafických prác:

Rozsah záverečnej práce:

Zoznam odporúčanej literatúry:

Vedúci záverečnej práce: PhDr. Ivana Šuhajdová, PhD.

Konzultant:

Dátum zadania záverečnej práce: 19.02.2020

Dátum priradenia záverečnej práce študentovi: 19.02.2020

Dátum odovzdania záverečnej práce:

.....
doc. Ing. Viera Peterková, PhD.
dekanka fakulty

.....
vedúci vedecko-pedagogického pracoviska

PodĎakovanie

Týmto sa chcem poďakovať všetkým, ktorí ma podporovali pri tvorbe a najmä svojej školiteľke PhDr. Ivane Šuhajdovej PhD. za usmerňovanie pri písaní tejto bakalárskej práce, za jej pomoc a rady, bez ktorých by práca nebola v takejto podobe a najmä za jej ochotu a čas, ktorý tomu venovala.

Abstrakt

DANKOVÁ, Dominika: DETI AKO NEPRIAME OBETE DOMÁCEHO NÁSILIA. [Bakalárska práca]. Trnavská univerzita v Trnave. Pedagogická fakulta; Katedra pedagogických štúdií. Školiteľ: PhDr. Ivana Šuhajdová PhD.. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalársky stupeň. 2021. 48 s.

Hlavným cieľom tejto bakalárskej práce je poukázať na problematiku detí ako nepriamych obetí násilia, ktoré sa odohráva v prostredí, v ktorom vyrastajú a možnosti sociálneho pedagóga pri riešení tejto problematiky.

Táto práca je výsledkom preštudovania rôznych výskumov, štúdií či publikácií, ktoré sa venovali danej problematike. Popisuje dôsledky tak ako na fyzické, tak aj psychické zdravie a sociálny rozvoj detí, ktoré sú nepriamymi obeťami domáceho násilia. Približuje aj to, ako deti tieto situácie prežívajú a ako sa snažia s nimi vysporiadať. Záver tejto práce odkazuje na jedného z odborníkov kompetentného pomáhať v danej problematike, a to sociálneho pedagóga, ktorý vykonáva svoju činnosť vo vzdelávacích, voľnočasových zariadeniach, či rôznych organizáciách tretieho sektora.

Kľúčové slová: *domáce násilie, dieťa ako svedok, nepriama obeť, partnerské násilie, dopad na deti, sociálny pedagóg*

Abstract

DANKOVÁ, Dominika: CHILDREN AS INDIRECT VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE. [Bachelor thesis]. Trnava university in Trnava. Faculty of Education; Department of Educational Studies. Thesis advisor: PhDr, Ivana Šuhajdová PhD.. Level of qualification: Bachelor degree. 2021. 48 pp.

The main purpose of this bachelor thesis is to point out the issue of children as indirect victims of the violence happening in the environment they are raised in and social educationalist's options in resolving this issue.

This thesis is the result of studying different researches, studies or publications that were related to this issue. It describes the consequences on both, physical and mental health as well as the social development of the children who are indirect victims of domestic violence. It is also focused on how these children experience those situations and how they are able to deal with them. At the end of this thesis there is a reference to one of the specialists with competencies to help in this matter, the social educationalist working in the educational institutions, leisure-time centers and other third sector organizations.

Keywords: *domestic violence, child as a witness, indirect victim, partner violence, impact on the children, social educationalist*

Obsah

Abstrakt	5
Abstract.....	6
Úvod	8
1 DOMÁCE NÁSILIE – ZÁKLADNÉ POJMY A DEFINÍCIE	9
1.1 Znaký domáceho násilia.....	11
1.2 Základné formy domáceho násilia	13
1.3 Príčiny domáceho násilia	16
2 DIEŤA AKO NEPRIAMA OBEŤ DOMÁCEHO NÁSILIA	19
2.1 Psychické zdravie dieťaťa a dopad domáceho násilia naň.....	21
2.2 Vplyv domáceho násilia na fyzické zdravie dieťaťa ako svedka	23
2.3 Dopad domáceho násilia na dieťa ako svedka v závislosti od pohlavia.....	25
2.4 Vplyv svedectva domáceho násilia na sociálnu oblasť a vzťahy	26
3 PREHLAD PROJEKTOV A VÝSKUMOV V DANEJ PROBLEMATIKE.....	29
4 PRÁCA SOCIÁLNEHO PEDAGÓGA V OBLASTI POMOCI DEŤOM – SVEDKOM DOMÁCEHO NÁSILIA – MOŽNOSTI A KOMPETENCIE	37
4.1 Prevencia a intervencia sociálneho pedagóga	40
5 ZÁVER.....	43
Zoznam použitej literatúry.....	44

Úvod

Násilie je stále veľkým problémom v mnohých domácnostiach na Slovensku i vo svete. Okrem obetí, ktorých sa domáce násilie priamo dotýka, sú tu tie, ktoré sa tomuto správaniu často prizerajú alebo ho počúvajú za zatvorenými dverami. Ide o deti, ktoré sa tak stávajú nepriamymi obeťami násilia odohrávajúceho sa v prostredí, ktoré nazývajú domovom. Mnohokrát sa im nevenuje patričný záujem a práve tieto deti sú hlavnou témou, ktorej budeme v nasledujúcej práci venovať najväčšiu pozornosť.

Na úvod si v práci definujeme základné pojmy, teda čo to domáce násilie je, aké rôzne formy má a najčastejšie príčiny, prečo k nemu dochádza. V ďalšej kapitole, ktorá je hlavnou dôkladne opíšeme, aké následky v konkrétnych oblastiach má na deti to, že sa stávajú svedkami násilia v domácnosti, kde vyrastajú. Ide o oblasti ako fyzického, tak aj psychického zdravia a rovnako tak sociálnej oblasti ich rozvoja. V tejto kapitole sa budeme venovať aj tomu, či deti z pohľadu pohlavia prežívajú a reagujú na domáce násilie rozdielne. Týmto následkom, na ktoré chceme poukázať sa budeme venovať na základe veku, v ktorom sa dieťa nachádza, pretože dieťa sa vekom mení a inak aj vníma, to čo sa deje okolo neho. V nasledujúcej časti práce odprezentujeme projekty a výskumy, ktoré sa nejakým spôsobom tejto problematike venovali. Pôjde o domáce ale aj zahraničné štúdie. Pokračovať v ďalšej kapitole budeme možnou pomocou týmto deťom. Zameriame sa na jedného z kompetentných odborníkov, ktorý môžu napomôcť v zlepšení situácie detí, ktoré sú nepriamymi obeťami domáceho násilia. Priblížime jeho možnosti a kompetencie, ktorými disponuje a ktoré môže využiť v takomto prípade.

Hlavným cieľom nasledujúcej práce je teda poukázať na deti ako nepriame obeť domáceho násilia a možné následky, ktoré ohrozujú zdravý vývoj týchto detí v rôznych oblastiach podľa vývinového štádia, v ktorom sa aktuálne vtedy nachádzajú a poukázať na rovnako závažný dopad, ako keby boli obeťami priamymi. Sekundárnym cieľom tejto práce je priblížiť možnosti a kompetencie jedného z odborníkov, ktorý môže byť v danej problematike nápomocný, a to sociálneho pedagóga.

1 DOMÁCE NÁSILIE – ZÁKLADNÉ POJMY A DEFINÍCIE

Násilie je fenomén, ktorý sa vyskytuje v našej spoločnosti od nepamäti. V minulosti sa však takéto správanie častokrát normalizovalo, bolo bežné v domácnostiach a viac-menej sa neriešilo. Pojem domáce násilie je termín používaný od 70. rokov minulého storočia, je to teda relatívne krátku dobu skúmaný fenomén a preto terminológia tohto pojmu nie je úplne jednotná v definovaní či prístupoch k jeho rozpoznaní a efektívnemu eliminovaniu (Mátel, 2015).

Vzniklo tak viacero definícií či už násilia všeobecne alebo priamo domáceho násilia. Podľa Čaputovej (2000) pod násilím všeobecne máme na mysli nepovolené zneužitie moci. Nemusí sa jednať len o fyzickú agresivitu, môže ísť rovnako aj o psychické nútenie k činnosti, ktorú obeť vykonať nechce, rozličné formy zastrašovania a správania, ktoré vyvoláva strach. Konkrétne domáce násilie je taktiež považované za násilie, ktoré však prebieha vo väčšine v spoločnej domácnosti, či už medzi manželmi alebo partnermi. Môžeme ho definovať v dvoch rovinách. V užšej rovine ide o fyzické ataky alebo sexuálne násilie. V širšej rovine pod domácim násilím rozumieme rovnako aj psychické týranie, obmedzovanie kontaktu s inými či ekonomické násilie (Bodnárová, Filadelfiová, 2002).

Autori Jakobsen a Råkila (2019) definujú domáce násilie už len v jednej rovine a to ako všetky akty fyzického, psychického, sexuálneho, ekonomického či iných foriem násilia, ku ktorému prichádza najčastejšie v domácnostiach alebo medzi manželmi, či už súčasnými alebo bývalými, partnermi alebo inými blízkymi osobami, bez ohľadu na to, či osoby zdieľajú alebo nezdieľajú spoločnú domácnosť. Napokon k porovnaniu štátne inštitúcie využívajú často austrálsku definíciu domáceho násilia, ktorá je veľmi podobná predchádzajúcej a podľa ktorej: „*Domáce násilie je zneužívanie sily páchanej najmä (ale nielen) mužom na žene, ktorí žijú v spoločnom vzťahu, ale aj po rozchode. Domáce násilie zahŕňa celý rad foriem vrátane fyzického a sexuálneho násilia, vyhrážania a zastrašovania, emocionálneho a sociálneho zneužívania a ekonomického strádania.*“ (Čírtková, 2001, s.60). Problém pri nejednotnom definovaní domáceho násilia na základe všetkých uvedených definícií tak môže byť v tom, že niektorí autori ho definujú príliš stručne a všeobecne na rozdiel od iných, ktorí sa ho snažia vystihnúť podrobne a presne.

Avšak napriek neexistencii jednej univerzálnej definície domáceho násilia majú všetky definície určitú podobnosť. Hlavným spoločným znakom je porušovanie ľudských práv obeť. Všetky definície domáceho násilia opisujú ako konanie, ktoré prebieha najmä v

domácnosti medzi blízkymi osobami, najčastejšie je v definíciách spomínané násilie páchané mužmi na ženách v partnerskom vzťahu. Ak by sme sa teda pokúsili vytvoriť vlastnú definíciu toho, čo je domáce násilie, mohli by sme ho definovať ako konanie páchatel'a, ktoré určitým spôsobom ohrozuje fyzicky či psychicky osobnosť a zdravie obete tohto konania a môže mať rôzne podoby, ktoré ohrozujú človeka po fyzickej či psychickej stránke a obeť s týmto konaním nesúhlasí. Účastníkmi domáceho násillia sú obeť a páchatel', no vždy sa dotýka aj ostatných členov rodiny a to najmä detí.

Rada Európskej únie vo svojom rámcovom rozhodnutí z roku 2001 o postavení obetí v trestnom riadení definuje obeť ako fyzickú osobu, ktorá utrpela nejakú škodu vrátane fyzického alebo psychického poškodenia, citovej ujmy či stratu spôsobenú konaním či zanedbaním, ktoré porušuje predpisy štátu (Stanovisko EESC, 2006). Z toho vyplýva, že obeťou je osoba, ktorá sa nevie chrániť či ubrániť správaniu a konaniu páchatel'a a tak prichádza k nejakej ujme. Páchatel' by mal byť za toto správanie potrestaný, avšak to sa v mnohých prípadoch nedeje.

Definícií a štúdií o obetiach domáceho násillia (bližšie v kapitole 2) je viacero, avšak definícií o páchatel'ovi alebo inak agresorovi je veľmi málo. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR opísalo na svojej internetovej stránke venovanej domácmu násilliu páchatel'a krátkou definíciou. Na základe nej je páchatel'om fyzická osoba, ktorá má zvyčajne moc a nadvládu nad obeťou (<https://www.zastavmenasilie.gov.sk/pojmy/>). Jezná (2015) označuje za dôležité poukázať aj na to, že páchatelia nie sú vždy rovnakí, ale v mnohých veciach sa od seba odlišujú. To znamená, že nie je možné vytvoriť jeden presný profil agresora. Mnohí odborníci sa však zhodujú na dvoch typoch ľudí, ktorí páchajú domáce násilie. V prvej kategórii je násilník, ktorý je citovo závislý, vo väčšine prípadov s nízkym sebavedomím a nemalou hladinou hnevu. Do druhej kategórie patrí páchatel' s narcistickými, asociálnymi sklonmi, osoba, ktorá nemá priateľský postoj k druhému pohlaviu.

V mnohých prípadoch domáceho násillia hrá dôležitú úlohu závislosť agresora. Pretože závislosť ako taká nemá vplyv len na páchatel'a ale aj na zbytok rodiny a často sa stáva spúšťačom agresie (Drzsíková, 2016). Najčastejšie ide o závislosť na alkohole prípadne iných omamných návykových látkach. Podľa nášho názoru by sme k predchádzajúcim dvom kategóriám páchatel'ov mohli pridať aj tretiu kategóriu, podľa ktorej pôsobí agresor veľmi slušne a priateľsky a mnohokrát sa aj správa k členom rodiny

v bežných situáciách dobre. Avšak pod vplyvom týchto látok sa jeho správanie mení k úplnému opaku a začína sa tak chovať násilnícky.

1.1 Znak domáceho násilia

To, aby bolo konanie voči druhému definované ako domáce násilie by malo spĺňať určité body, ktorými sa domáce násilie vyznačuje. Na základe toho vznikol zoznam znakov, ktoré sú typické preň:

- „*blízke vzťahy rodinného či intímneho charakteru*
- *spoločné bývanie a vzájomná prepojenosť*
- *skrytosť*
- *asymetria vo vzťahu, uplatňovanie moci a kontroly*
- *obeť je pod silným psychickým tlakom*
- *opakujúce sa útoky – špirála (cyklus) násilia*
- *dlhodobé trvanie*
- *stupňujúca agresia a vzrastajúca intenzita*
- *pokračovanie násilia aj po rozchode“ (Mátl, 2011, s. 222)*

Pomerne identicky rozlišuje tieto znaky aj Tittlová (2018):

- ***blízke vzťahy a intimita vo vzťahu*** znamená, že vzťah medzi činiteľmi domáceho násilia teda obeť a páchateľa existujú na určitom citovom základe, ktoré sa zakladá vo väčšine na nejakom príbuzenskom spojení,
- ***spoločným bývaním*** máme na mysli to, že obe zúčastnené strany domáceho násilia vo väčšej miere prípadov majú spoločnú domácnosť, bývajú teda v jednej nehnuteľnosti, bez ohľadu na to, či ide o vlastnú nehnuteľnosť alebo prenájom,
- ***určitá prepojenosť*** znamená, že výsledkom spoločenských vzťahov alebo spoločnej domácnosti vznikajú prepojenia. Môže ísť napríklad o emocionálne, pracovné, majetkové, či iné prepojenia, ako sú rovnaké záujmy alebo priatelia a podobne,
- ***opakovanie*** – ak prejavy násilia nemajú opakovanú tendenciu nedefinujú sa ako domáce násilie; o domáce násilie ide v tom prípade ak sa prejavy pravidelne opakujú a časové úseky medzi nimi sú čoraz kratšie,
- ***nárast agresie a intenzity*** – prvé ataky sú miernejšie, mnohokrát sú nespozorovateľné, postupom času sa ale ich intenzita zvyšuje a na konci môže ísť o správanie, ktoré ohrozuje človeka na zdraví či samotnom živote,

- **skryvanie** - mnohé formy násilného správania sa nedejú verejne ale skryto, v dnešnej súčasnej dobe však čoraz častejšie prichádza k útokom aj na verejnosti pred svedkami, k potláčaniu tohto znaku do úzadia sa spájajú najmä nové podoby násilia ako je stalking, obťažovanie či sexuálny harašment alebo určité podoby násilia psychického, ku ktorému dochádza v okruhu blízkych kamarátov či rodiny ale sú charakteristické aj pre pracovisko. Pod pojmom sexuálny harašment alebo inak obťažovanie máme na mysli nežiadanú a nevítanú formu sexuálnej pozornosti. Môže mať formu fyzického alebo verbálneho prejavu a najčastejšie sa vyskytuje v pracovnom prostredí (Chiodo a kol. 2009),
- **odhalenie a riešenie** – v prípadoch násilia kedy ide o také formy, ktoré sa ťažko dokazujú, pretože nezanechávajú viditeľné fyzické stopy, prípadne tieto stopy sa časom stratia je domáce násilie mnohokrát ťažko dokázateľné a vôbec odhalené,
- **nerovnomernosť** – v kontexte domáceho násilia je vo vzťahu páchatel' nadriadenou osobou; páchatel' sa teda snaží držať obeť v postavení podriadenej osoby, aby zabránil nožnej obrane, vynucuje si stále poslušnosť, vytvára v obeti strach tým, že po neuposlúchnutí prichádza vždy trest,
- **pokračovanie** – neexistuje mnoho prípadov, kedy sa obeť dokázala od násilníka sama odpútať ani po rozvode alebo rozchode či oddelenia od domácnosti, v ktorej spoločne žili; často sa stáva, že sa obeť k páchatel'ovi periodicky vracia alebo ak sa aj nevracia, páchatel' stále vo svojom správaní pokračuje a využíva na to spoločných potomkov alebo spoločné finančné či majetkové vlastníctvo.

Obrázok č. 1 Cyklus násilia (<https://www.gender.gov.sk/lp-courses/zakladny-kurz-o-domacom-nasili-a-nasili-na-zenach/lessons/cyklus-nasilia/>)

Rovnako typickými znakmi sú fázy, ktoré tvoria cyklus domáceho násillia. Na vyššie zobrazenom obrázku sú vyjadrené štyri fázy cyklu, ako nasledujú a nadväzujú na seba. Vo väčšine prípadov sa stále dokola tieto fázy opakujú a vzniká tak často nekonečný kruh domáceho či partnerského násillia (<http://www.psyches.sk/web/index.php/domace-nasilie/9-uncategorised/87-charakteristicke-znaky-domaceho-nasilia>).

1. **Fáza narastania napätia** je charakteristická situáciami, ktoré vytvárajú napätie v domácnosti, ktoré postupne narastajú na svojej sile a pravidelnosti. V tejto fáze prichádza hlavne k pasívnej forme násillia. Čo znamená, že ide najmä o nadávky smerované k obeti.
2. Vo **fáze výbuchu násillia** prichádza už k úplnému prejavu a vypuknutiu násillia hlavne vo forme fyzických atakov, ktoré môžu spôsobiť veľmi vážne zranenia.
3. **Fáza uzmierenia** je typická tým, že si páchatel' uvedomuje možnú stratu partnera (obete) a svoju moc nad ňou. To má za následok, že sa začína správať dobre a sľubovať zmenu. Túto fázu tak môžeme teda považovať za akúsi stratégiu zo strany páchatel'a.
4. **Fázu pokoja a popierania** je možné pokladať za obdobie kl'udu, kedy neprichádza k žiadnym konfliktom medzi partnermi.

Tento cyklus sa deje celý znova a znova do tej doby, kým ho niečo nepreruší. Prerušiť ho môže napríklad rozchod a následný odchod partnera, ktorý sa stáva zvyčajne obeťou alebo ak sa táto osoba rozhodne riešiť toto závažné správanie partnera voči nej ďalej s orgánmi činnými v trestnom konaní.

1.2 Základné formy domáceho násillia

Cimrmannová (2015) uvádza 5 základných foriem domáceho násillia:

- fyzické násillie
- psychické násillie
- ekonomické násillie
- sociálne násillie
- sexuálne násillie

Fyzické násilie je z pohľadu následkov s veľkou pravdepodobnosťou najhrubším prejavom násilia a tým, ktorý zanecháva najviac viditeľné stopy v domácnostiach, kde páchateľ využíva fyzickú moc alebo jej hrozbu k poškodzovaniu, ohrozovaniu či zastrašovaniu blízkej osoby. Tento prejav násilia zahŕňa širokú škálu správania, ktoré má za cieľ uškodiť, vyvolať strach, zapríčiniť nejakú bolesť, poranenie či určité trápenie (Ševčík, Špatenková, 2011). Medzi prejavy fyzického násilia môžeme zaradiť bitie či už rukou alebo inými predmetmi, iné fyzické ataky ako fackovanie, strkanie, pálenie ohňom alebo cigaretou či vytrhávanie vlasov, ale aj ohrozovanie nejakou strelnou či bodnou zbraňou.

V rámci **psychického násilia** rozlišujeme či ide o verbálny alebo neverbálny prejav. V prípade verbálneho psychického násilia ide o urážanie, vulgárne nadávky, citové vydieranie, zakazovanie, očierňovanie, vyvolávanie strachu, zahanbovanie, zosmiešňovanie, pred druhými osobami, vyhrážanie či zastrašovanie a nezriedka dochádza aj k spochybňovaniu psychického stavu obete. V prípade neverbálneho psychického násilia môže ísť napríklad o zámerné ničenie obľúbených vecí obete (Mátel, 2015).

Pod pojmom **ekonomické násilie** máme na mysli zabránenie možnosti obeti narábať s peňažnými prostriedkami, či už ide o rodinné alebo jej vlastné prostriedky alebo je po prípade ich poskytovanie spojené so zosmiešňovaním a urážaním (Voňková, Spoustová, 2016). Obet' tak často nemá možnosť zabezpečiť stravu pre seba či spoločné deti, zakúpiť potrebné veci do domácnosti, hygienické potreby či školské pomôcky. Aj napriek neposkytnutiu finančných prostriedkov sa tak agresor správa násilne za nesplnenie ním zadaných prípadných úloh, ktoré sa však bez financií nedajú splniť.

Sociálne násilie obsahuje zneužívanie maloletých potomkov či druhých ľudí ako nástroj nátlaku na obeť, zamedzenie styku alebo iného kontaktu s rodinou či kamarátmi a v niektorých prípadoch dokonca až úplnú izoláciu (Ševčík, Špatenková, 2011). Tým, že sa obeť nemôže s nikým blízkym stýkať tak agresor získava nad ňou absolútnu moc. Na základe neustálej kontroly nad obeťou kedy páchateľ sleduje každý jej krok – kedy, kam chodí a s kým sa stretáva, či to čo robí dostáva obeť príkazy a zákazy od páchateľa. Obet' tak často nemôže bez páchateľa, ale v niektorých prípadoch ani s ním vychádzať z domu, v ktorom spoločne žijú.

Sexuálne násilie sa najčastejšie vyskytuje medzi partnermi a môžeme ho vymedziť ako nedobrovoľný sexuálny kontakt akéhokoľvek druhu (Mátel, 2015). V prípade sexuálneho násilia tak môže ísť o donucovanie k nechcenému styku, rôznym sexuálnym praktikám,

s ktorými obeť nesúhlasí, ale aj nútenie k vykonávaniu prostitúcie či umelému ukončeniu tehotenstva.

Definície k vyššie popísaným formám domáceho násilia sa medzi autormi významovo výrazne nelíšia. Čo sa však týka rozdelenia, tak k týmto piatim základným formám domáceho násilia časom a pod vplyvom vývoja spoločnosti či technológií pribúdajú aj ďalšie formy domáce násilia, ktoré niektorí ďalší autori pridávajú.

Polák (2018) k základným formám domáceho násilia pripisuje prenasledovanie a zanedbávanie. **Prenasledovanie** alebo inak aj stalking je podľa autorovho, ale aj nášho názoru novšou a modernejšou formou násilia, či už sa jedná o osobné stalkovanie alebo prostredníctvom prostriedkov, ktoré sú určené na komunikáciu ako je mobilný telefón či internetová sieť. V dnešnej dobe ide najmä o stalkovanie pomocou mobilného telefónu, kedy sa človek vďaka sociálnym sieťam či iným technológiám dokáže o človeku dozvedieť takmer všetko. Jedná sa o činnosť, ktorá je obeťou neželaná a rovnako tak sa obeť snaží kontaktu s páchatelom vyhnúť alebo ho úplne odmieta. S druhým termínom a to **zanedbávaním** sa stretávame najmä pri deťoch, osobách s telesným či mentálnym hendikepom, ktoré sa sami nedokážu o seba postarať alebo pri senioroch. Jedná sa o zanedbávanie starostlivosti z hľadiska duševnej, morálnej či fyzickej strany. Pri osobách s postihnutím, ktoré sú odkázané na pomoc od iných ide v tomto prípade o zámerne zanedbávanie tejto pomoci.

Autori Jakobsen a Råkil (2019) pridávajú aj **materiálne násilie**, ktoré je činom namiereným proti hmotným materiálnym statkom, ktorý má druhú osobu nejako zastrašiť alebo zosmiešniť, aby tak nejednala na základe vlastného rozhodnutia. Medzi tento typ násilia sa zaradzuje napríklad rozbíjanie a ničenie zariadenia, ktoré má druhých vystrašiť a tým na nich zapôsobiť. Ďalej sem môžeme zaradiť ničenie a trhanie odevov, hádzanie rôznymi vecami, búchanie do stien, nábytku či dverí. Spoločným znakom tejto formy násilia s ostatnými je teda zastrašovanie a jeho ponižujúci dopad na iných, pokiaľ však páchatel už v minulosti použil fyzické násilie, ktoré je vyššie opísané, vtedy môže mať táto forma násilia oveľa väčší a silnejší dopad na obeť. Podľa nášho názoru, by sme túto formu násilia však mohli zaradiť aj pod psychické násilie, keďže ničením napríklad obľúbených vecí či hlasnými zvukmi pri tomto ničení pociťuje obeť strach, čo vplýva na jej psychickú stránku osobnosti.

1.3 Príčiny domáceho násilia

Príčiny, ktoré vedú k domácej násilii sú rôzne a je nemožné vytvoriť jeden súhrn všetkých, pretože bývajú rozdielne v závislosti od prípadu. Môžeme však na základe výskumov a teórií, ktoré boli vytvorené popísať tie najčastejšie sa vyskytujúce. Existuje niekoľko rôznych teórií o príčinách, prečo k nemu dochádza. Tie sa môžu líšiť na základe okolností a situácií v rodine, osobnosti páchatel'a a obete či sociálnych a ekonomických pomerov domácnosti.

Jedným z vysvetlení príčin domáceho násilia je socio-ekologický model pozostávajúci zo štyroch úrovní, ktorý bol vytvorený Svetovou zdravotníckou organizáciou (WHO).

1. **individuálna úroveň** - osobná anamnéza a biologické faktory ovplyvňujú správanie a konanie jednotlivcov a zvyšujú pravdepodobnosť, že sa stanú obeťou alebo páchatel'om násilia. Medzi tieto faktory patrí to, či sa ľudia stali obeťou týrania v detstve, psychické poruchy alebo poruchy osobnosti, užívanie alkoholu alebo návykových látok a či sa v minulosti správali agresívne alebo zažili násilie v nejakej podobe,
2. **vzťahová úroveň** - osobné vzťahy, ako sú rodina, priatelia, dôverní partneri, priatelia a rovesníci, môžu mať vplyv na riziko, že sa človek stane obeťou alebo páchatel'om násilia. Napríklad mať násilných priateľov môže mať vplyv na to, či sa mladý človek dopúšťa násilia alebo stane jeho obeťou,
3. **komunitná úroveň** - na násilie majú vplyv aj súvislosti komunity, v ktorých sa vyskytujú sociálne vzťahy, ako sú školy, susedstvá či pracoviská. Medzi rizikové faktory môže patriť úroveň nezamestnanosti, hustota obyvateľstva, mobilita alebo existencia miestneho obchodu s návykovými látkami,
4. **spoločenská úroveň** - spoločenské faktory ovplyvňujú to, či je násilie podporované alebo potláčané. Patria sem hospodárske a sociálne politiky, ktoré udržiavajú sociálno-ekonomické nerovnosti medzi ich obyvateľmi, sociálne a kultúrne normy, ako je napríklad dominancia mužov nad ženami, dominancia rodičov nad ich deťmi alebo kultúrne normy, ktoré podporujú násilie ako prijateľnú a akceptovanú metódu riešenia konfliktov a nezhôd medzi jednotlivcami v spoločnosti (<https://www.who.int/violenceprevention/approach/ecology/en/>).

Tento model opisuje štyri úrovne, ktoré vplývajú na možnosť toho, či sa niekto v budúcnosti s veľkou pravdepodobnosťou stane páchatelom alebo obeťou domáceho násilia. Tento model považujeme za najvýznamnejší, pretože opisuje skutočne to, čo na človeka v každodennom živote reálne vplýva a formuje ho. Ako aj vyplýva z obrázku uvedeného nižšie je zrejmé, že všetko čo súvisí s individuálnymi faktormi nadväzuje a priamo súvisí s okolitým prostredím.

Obrázok č. 2 Socio-ekologický model (<https://www.zastavmenasilie.gov.sk/priciny/>)

Pre porovnanie P. Polák (2018) uvádza ďalšie štyri teórie ovplyvňujúce vznik domáceho násilia. Ide o:

- a) **psychiatrické a psychologické teórie** opisujú činitele domáceho násilia ako patologické osobnosti. Podľa tejto teórie si spôsobila obeť situáciu, v ktorej sa nachádza sama. To znamená, že si môže za nesprávny výber partnera, jeho násilné správanie a aj za to, že nemôže od neho odísť. Pre túto teóriu je typický nepravdivá fáma o tom, že obeťami bývajú vždy ženy a muži sú závislí na alkohole. To však nie je pravda, alkohol nie je hlavnou príčinou násilného správania ale iba tým, čo ho spúšťa. V mnohých prípadoch alkohol v procese domáceho násilia nehrá vôbec žiadnu rolu,

- b) **cyklické násilie** je teóriou, ktorá hovorí o tom, že osoby, ktoré boli v detstve svedkami násilia v ich domácnosti si tento vzorec správania privlastnili a tak aj vo svojich vzťahoch využívajú násilné správanie. Najväčším nedostatkom tejto teórie je to, že nemá dostatočné vysvetlenie, prečo je to tak len u časti takýchto osôb a nie u všetkých,
- c) **sociologické teórie** hovoria o tom, že hlavným faktorom pre vznik domáceho násilia je stres, ktorý je spôsobený určitým nedostatkom či nespokojnosťou. V tomto prípade môže ísť o nezamestnanosť, nespokojnosť s príjmom, prácou či miestom, kde človek žije. Táto teória má však tiež nedostatky. Najväčším je, že nepopisuje príčiny vzniku domáceho násilia u rodín s dostatočným, dokonca vysokým finančným príjmom a dobrým postavením v spoločnosti,
- d) **feministických teórií** existuje viacero, všetky však majú spoločnú ideu a to boj o vládu. Feministky majú názor, že najčastejšou obeťou domáceho násilia je žena, kde muž si svojím správaním vynucuje moc a podriadenie ženy. Ak žena nekoná podľa toho, ako muž chce čaká ju trest. Podľa názoru feministiek za to, že väčšina páchatel'ov domáceho násilia sú muži môže postavenie mužov vo svete, ktoré je vyššie ako ženské, preto sa snažia o rovnaké postavenie týchto dvoch pohlaví v spoločnosti. Avšak existuje mnoho prípadov kedy obeťou domáceho násilia nie je žena ale naopak muž.

Z uvedeného vyplýva, že tieto teórie, ktoré popisujú príčiny vzniku násilia majú podľa nášho názoru určité nedostatky, ktoré sme aj ku konkrétnym teóriám vyjadrili. Nenazývali by sme ich teda tými najčastejšími príčinami vzniku domáceho násilia. Napriek týmto nedostatkom sú však podľa nášho názoru najčastejšími a najmenej popierateľnými z týchto teórií tie sociologické, podľa ktorých vznik násilia spôsobuje nedostatok v živote alebo nespokojnosť s ním v rôznych oblastiach.

2 DIEŤA AKO NEPRIAMA OBEŤ DOMÁCEHO NÁSILIA

Dopady domáceho násilia na dospelé osoby, najmä ženy sú dobre zdokumentované, avšak o dopadoch na deti, ktoré žijú v takomto prostredí kde je jeden z rodičov alebo ich opatrovníkov vystavený násilnému a agresívnemu správaniu je v porovnaní s nimi oveľa menej aj napriek dôležitosti tejto problematiky. Vplyv domáceho násilia na deti ako svedkov týchto činov je závažným problémom, ktorému by sa mala venovať pozornosť. Podľa uskutočnených výskumov (Ševčík, Špatenková, 2011) sa až v osemdesiatich percentách rodín, kde prichádza k domácejmu násiliu vyskytujú maloleté deti, ktoré sú často svedkami tohto správania.

Z pohľadu sociológie a kriminológie rozlišujeme priamu a nepriamu viktimizáciu. Viktimizáciou označujeme postup zraňovania a poškodzovania osoby. Priama viktimizácia je to v takom prípade, ak je dieťa obeťou priamou. To znamená, že v prípadoch kedy je násilie od rodičov alebo iných blízkych osôb smerované priamo naňho, dotýka sa ho priamo a priamo ho aj poškodzuje. V týchto prípadoch sa najčastejšie z hľadiska zákona jedná o týranie zverenej osoby, zanedbávanie povinnej výživy či ohrozovanie výchovy dieťaťa (Ševčík, Špatenková, 2011). Naopak o nepriamu ide v tých prípadoch, ak je dieťa sekundárnou čiže nepriamou obeťou násilia. Je teda svedkom násilného správania, ku ktorému dochádza medzi rodičmi alebo blízkymi osobami, ktoré zabezpečujú výchovu tohto dieťaťa. Polák (2018) uvádza, že vo väčšine prípadov ide o násilie smerované na matku dieťaťa. Medzi nepriame násilie teda patrí aj to, keď sa rodič kvôli následkom domáceho násilia, ktoré je konané na ňom nevie o dieťa adekvátne postarať.

Čírtková (2007) viktimizáciu rozdeľuje do dvoch fáz a to viktimizáciu primárnu a sekundárnu. Tu je priama a nepriama viktimizácia ponímaná v inom význame ako pri predchádzajúcom rozdelení. Do primárnej viktimizácie v tomto prípade zahŕňame dianie, ktoré sa spája priamo s trestným činom. Vtedy vždy vzniká obeť primárna ujma, ktorá je spôsobená páchatelom tohto činu. Sekundárnou viktimizáciou myslíme veľmi častú, nie však povinne predpísanú fázu viktimizácie. K nej prichádza v okamihu až po spáchaní činu, ale nesúvisí už s konaním páchatľa. Veľká časť obetí sa s touto fázou stretáva, ale v optimálnom prípade nemusí k nej vôbec prísť.

O deťoch, ktoré sú svedkami domáceho násilia, najčastejšie medzi ich rodičmi by sme mohli hovoriť aj ako o skrytých či tichých obetiach domáceho násilia. Častokrát totiž nie sú pre rodičov či iných členov domácnosti, medzi ktorými dochádza k násiliu viditeľné,

pretože sa pred týmto správaním v tichosti skrývajú. Ich rodičia si tak môžu mylne nahovárať, že ak im nie je priamo ubližované tak sa im nič negatívne nedeje. Napriek tomu, však všetko vnímajú a všetko, čo sa deje u nich doma má na nich vo väčšine prípadov veľký negatívny dopad.

Deti, ktoré sú svedkami domáceho násilia alebo sú obeťami násilia samy, sú vážne ohrozené dlhodobými problémami týkajúcimi sa ich fyzického a duševného zdravia. Takýmto deťom, môže tiež hroziť väčšie riziko násilia v budúcnosti vzťahoch. Deti, ktoré žijú v domácnostiach, v ktorých sa odohráva domáce násilie, môžu pociťovať strach a byť úzkostlivé, často sú v strehu a rozmýšľajú kedy príde k ďalšej takej podobnej situácii. To ovplyvňuje ich rôzne reakcie na situácie v závislosti od ich veku. (<https://www.womenshealth.gov/relationships-and-safety/domestic-violence/effects-domestic-violence-children>)

Najlepšou cestou k tomu, že sa deti nestanú v budúcnosti páchatelom alebo obeťou domáceho násilia v neskoršom veku je teda to, či vyrastajú alebo nevyrastajú v prostredí kde sa vyskytuje domáce násilie. Keďže prostredie, v ktorom dieťa vyrastá má významnú úlohu v jeho vývine, tak v tomto prípade, je najideálnejšou možnosťou, ak dieťa má milujúcu rodinu, ktorá sa navzájom podporuje a vie riešiť aj možné konflikty v pokojnej atmosfére bez použitia násilia.

Aj podľa organizácie Unicef toto tvrdenie podporujú štúdie z rôznych krajín, na základe ktorých je miera násilia či zneužívania vyššia u žien, kde ich manželia boli týraní ako deti alebo boli v detstve svedkami týrania ich rodiča. Deti, ktoré vyrastajú s násilím v domácnosti sa učia o používaní násilia v medziľudských vzťahoch, k dominancii v nich a častokrát sú k tomu správaniu dokonca povzbudzované. Nie všetky však spadnú do pasce toho, že by sa stali obeťami alebo násilníkmi. Mnohí dospelí, ktorí s násilím vyrastali v dospelosti aktívne bojujú proti akejkoľvek forme násilia a agresie. Existuje dôvod domnievať sa, že mnohé deti vedia, že násilie je nesprávne a snažia sa ho zastaviť. V minulosti prebehla štúdia, ktorá ukázala, že v pätnástich percentách prípadov keď bolo dieťa prítomné pri násilí pokúsilo sa ho prekaziť, šesť percent detí sa pokúsilo vyhľadať pomoc niekde vonku mimo domácnosti a ďalších desať percent detí sa snažilo aktívne brániť obeť pred páchatelom (<https://www.unicef.org/media/files/BehindClosedDoors.pdf>).

Deti sú výbornými pozorovateľmi avšak horšími tlmočníkmi. Všetko počujú a vidia, ale nerozumejú okolnostiam tak, ako im rozumejú dospelí. Možné negatívne vplyvy sa líšia

v každom z vekových či vývinových období a môžu byť rôzne. Podľa Stiles (2002) je však dôležité spomenúť aj to, že nie na všetky deti má domáce násilie také následky, či už v kognitívnej alebo emocionálnej rovine. Existuje niekoľko premenných, ktoré majú vplyv na to, že niektoré deti sú odolnejšie v porovnaní s inými. Medzi tieto premenné môžu patriť intelektuálne schopnosti dieťaťa ale aj rodičov či opatrovníkov, vyššia úroveň sociálneho či ekonomického postavenia v spoločnosti alebo väčšia miera podpory pre tieto deti zo strany rodinných príslušníkov, priateľov, učiteľov a iných osôb.

2.1. Psychické zdravie dieťaťa a dopad domáceho násilia naň

Každé dieťa je iné a rovnako tak rozdielne vnímajú deti to, čo sa okolo nich deje. Existuje viac faktorov, ktoré to ovplyvňujú. Jedným z významných faktorov je veková kategória dieťaťa a teda to, v akom štádiu vývinu sa nachádza. Sejčová (2002) tieto štádiá vývinu rozdelila na 4 základné. Ide o obdobie detstva, ktoré prebieha od narodenia do 15. roku života, ďalším je mladosť alebo inak dospievanie, ktoré končí v rozmedzí 18. až 21. roku, dospelosť do 60. roku života a napokon staroba, ktorá je od 61 rokov až po smrť. Toto rozdelenie sa nám však zdá príliš všeobecné a preto rozsiahlejšie rozdelenie vývinových období, ktoré uvádza Vágnerová (2012) je presnejšie. Táto autorka obdobie detstva rozdeľuje na šesť podkategórií a to obdobia: perinatálne, novorodenecké, dojčenské, vek batolaťa, predškolské a nakoniec školský vek, no a po tomto rozdelení obdobia detstva nasleduje obdobie dospievania.

Deti vnímajú to, čo sa okolo nich deje už od obdobia kedy sa nachádzajú v perinatálnom štádiu. Po narodení sa však stávajú fyzicky prítomné v ohrozujúcom prostredí. Bábätká nechápu, čo sa deje medzi dospelými ľuďmi., počujú však hluk a cítia napätie, ktoré je v domácnosti kde žijú. Tieto bábätká môžu byť smutné, rozrušené alebo vystrašené, ak neprichádza k uspokojeniu ich potreby. Bývajú príliš vystrašené na to, aby skúmali, objavovali nové veci a hrali sa. Pre deti v tomto veku sú najstresujúcejšie hlasné zvuky ako je kričanie či búchanie; náhle a nepredvídateľné zvýšenie hlasitosti zvuku v ich okolí; ich napätá a roztržitá matka; nahnevany a nesústredený otec; možnosť fyzického zranenia pri zlom zaobchádzaní; narušená a nedostatočná výživa a starostlivosť, napríklad pri finančnom obmedzení (Cunningham, Baker, 2007). Bábätká sa nedokážu chrániť či odísť od takejto situácie, ktorá je pre nich stresujúca. Sú závislé na dospelšej osobe a sú odkázané na to, aby ich dospelý pred takýmito situáciami uchránil. Podľa autorky Stiles (2002) deti

v dojčenskom veku vplyvom násilia v domácnosti majú narušené potreby pripútania, problémy so spánkovými návykmi ako je nespavosť či silné nočné mory.

Deti vo veku od 3 do 5 rokov, ktoré vidia domáce násilie sa obávajú úrazu, mávajú nočné mory; veria tomu, že spôsobili svojím konaním hádku či boj medzi rodičmi; bývajú rozrušené, ak je rozrušený ich rodič a bývajú často zmätené, ak odíde jeden z rodičov, vtedy sa obávajú odchodu aj ich druhého rodiča. Vďaka svojej egocentrickej povahe v tomto veku sa často obviňujú za zlé udalosti, ktoré sa udiali v ich živote. Deti v predškolskom veku dokážu ľahko rozhodnúť zmeny v ich dennom režime a oddelenie od ich obľúbených vecí. Pre deti v tomto veku býva najviac znepokojujúce, ak vidia svojho rodiča, ktorý je rozrušený, plačúci, či dokonca krvácajúci a s modrinami na tele; ak vidia a počujú hádky svojich rodičov; zmeny a nepredvídateľnosť; narušenie ich dennej rutiny, napríklad v prípade ak odídu od agresora a odídu tak aj z miesta, ktoré pokladali za svoj domov (Cunningham, Baker, 2007).

Ako však deti postupne prechádzajú rokmi základnej školy vnímajú domáce násilie voči ich rodičovi už viac sofistikovanejšie. Dieťa, ktoré je v školskom veku dokáže rozpoznať aké sú dôvody, ktoré vedú k tomu, že ich rodič je rozrušený či nahnevaný. S veľkou pravdepodobnosťou vidia, že hádky a boje, ktoré u nich prebiehajú sú spôsobené nedostatočnými finančnými prostriedkami, stresom, prípadne alkoholom, návykovými látkami alebo sa tam vyskytujú iné dôvody, pre ktoré vznikajú. To, že veria v toto vysvetlenie je pre nich emocionálne ľahšie ako vidieť svojho rodiča, ktorého milujú ako človeka, ktorý je úmyselne zlý a agresívny voči druhému. Keď vidia hádku správanie hodnotia tak podľa toho, kto začal, kto z rodičov je väčší a silnejší alebo či si toto zaobchádzanie za niečo zaslúži. Deti v rozmedzí školského veku sa môžu za správanie, ktoré sa u nich doma odohráva cítiť previnilo a obviňovať sa z neho. Domáce násilie a zneužívanie sa prejavuje najmä v sebavedomí dieťaťa. Takéto deti sa často nezúčastňujú školských aktivít so spolužiakmi, majú horší školský prospech a problémy s učením, mávajú menej priateľov ako ich rovesníci a častejšie sa dostávajú do problémových situácií (<https://www.womenshealth.gov/relationships-and-safety/domestic-violence/effects-domestic-violence-children>). Najstresujúcejšími faktormi pre túto vekovú kategóriu je podľa autoriek Cunningham a Baker (2007) uvedomenie si, že ich rodič nedokáže ovládať svojho partnera tak, aby bol v bezpečí; obavy a strach z toho, že by jednému z ich rodičov mohlo byť ublížené alebo z dôvodu potreby zachovania si pozitívneho obrazu z rodiča, ktorý je

páchateľom môže byť dieťa rozrušené z toho, čo negatívne rozprávajú o ňom iné osoby v jeho okolí.

Deti v tomto veku však na rozdiel od detí v predchádzajúcich štádiách lepšie chápu, čo sa deje v ich domácnosti a najmä nie sú v takej miere odkázané na dospelú osobu. To znamená, že veľakrát sa vedia o seba ak je potreba postarať, zdôveriť sa inej osobe alebo dokážu od situácie odísť a skryť sa pred ňou.

Dospievanie je náročnou časťou života pre samotné dieťa ako aj pre jeho rodičov. Toto obdobie je plné zmien či už fyziologických alebo psychických, vyznačuje sa búrlivými zmenami nálad a postojov. Preto aj to, že dospievajúce dieťa vidí domáce násilie môže prežívať viac intenzívnejšie, či už uzatváraním do seba a depresiami alebo svojou angažovanosťou a odvahou sa do konfliktov priamo zapojiť a brániť tak slabšieho rodiča. Deti sa môžu snažiť ochraňovať svojho rodiča odmietaním nechať ho samého, volaním o pomoc či snahou upriamiť na seba pozornosť zlým správaním. Na druhej strane niektoré deti sa cítia byť zodpovedné za „nápravu“ svojich rodín snahou byť perfektný (NCTSN, 2014). V tomto veku je pre dospievajúce deti dôležité to, ako ich vnímajú ich spolužiaci a iní rovesníci. Napriek tomu, že sú viac autonómne však stále potrebujú nad sebou určitý dohľad a správne vedenie.

2.2 Vplyv domáceho násillia na fyzické zdravie dieťaťa ako svedka

Okrem mnohých následkov, ktoré sa prejavujú na psychickom zdraví má domáce násilie, ktorého je dieťa svedkom vplyv aj na fyzické zdravie dieťaťa. Tieto problémy sú však často späté práve s psychikou detí.

Domáce násilie má na dieťa vplyv už v prenatálnom období. Jeho vplyv počas tehotenstva sa spája so zvýšeným rizikom predčasného pôrodu, nízkou pôrodnou váhou a potreby využitia intenzívnej starostlivosti pre novorodenca. Lundy a Grossman (2005) zistili, že takmer 10% 1 až 2 ročných detí malo aspoň jeden fyzický zdravotný problém, napríklad batolaťam z rodín, kde sa vyskytovalo násilie, bola dvakrát častejšie diagnostikovaná astma.

Najmä pri deťoch predškolského veku, ale v niektorých prípadoch aj školského veku prichádza k regresnému správaniu, čo znamená, že zvyknú robiť to, čo robievali keď boli menšie. Najčastejšie ide o pomočovanie, cmúľanie palcov alebo zvýšený hlasný plač

a kňučanie. Tiež sa u nich môžu vyskytnúť ťažkosti so zaspávaním a spánkom ale aj problémy s rečou ako je koktanie, prípadne skrývanie sa a vykazujú aj známky silnej separačnej úzkosti (<https://www.womenshealth.gov/relationships-and-safety/domestic-violence/effects-domestic-violence-children>). Popritom majú často problémy so stravou. V tomto prípade buď potravu odmietajú alebo naopak jedia až príliš veľa (Čírtková,2007). Ak dieťa neprijíma potravu môže to mať za následok jeho nízku hmotnosť a tak vzniká väčšia šanca toho, že sa aj pri úplne bežných aktivitách fyzicky zrania. Zaujímavou je americká štúdia (Kuhlman a kol.,2012), v ktorej sa autori snažili zistiť, či hypotéza, že deti, ktoré sú svedkom domáceho násillia mávajú častejšie zdravotné problémy je pravdivá. Porovnávané boli rodiny z rovnakého socio-ekonomického prostredia. Podľa tejto štúdie sa nezistili rozdiely pri bolestiach žalúdka a hlavy, no astmou, alergiami a závratmi výrazne častejšie trpeli deti z rodín s domácim násillím. Na druhej strane nádcha, či chrípka boli výrazne menej vyskytujúce sa u týchto detí.

<i>Zdravotné problémy</i>	<i>% (vzorka deti z domácnosti s DM)</i>	<i>% (vzorka deti bez výskytu DN v domácnosti)</i>
Bolesť žalúdka	53,6	52,0
Bolesť hlavy	34,4	32,0
Astma	24,7	6,8
Alergie	25,8	10,9
Závrate	5,2	0,4
Prechladnutie	85,9	96
Chrípka	28,1	42
Iné	39,2	-

Tabuľka č. 1 Výsledky prieskumu (Kuhlman,2012)

Autorky Lundy a Grossman (2005) zistili, že prepojenie medzi fyzickým zdravím a domácim násillím u detí v školskom veku sú výrazné. U týchto detí častejšie dochádza k pomočovaniu a problémom s hmotnosťou. Ďalšia štúdia (Lamers-Winkelmann a kol., 2012) na základe dotazníku porúch správania dieťaťa (CBCL) zistila, že sa tieto deti viac sťažujú na problémy v oblasti príjmu potravy, spánku a bolesti. Z týchto zdravotných problémov bola najčastejšia zápcha, nevoľnosť, únava, problémy so spánkom a nočné mory, kŕče/bolesti, žalúdočné problémy a závraty.

Podľa štúdie Akadémie amerických pediatrov deti, ktoré sú vystavené intímneho partnerského násiliu v domácnosti tak, že sú ich svedkami, majú v niektorých prípadoch zníženú imunitu (Merritt a kol., 2008). To súvisí s tým, že ak sú vystavené takémuto správaniu počas detstva, je tam väčšia pravdepodobnosť zapojenia sa v budúcnosti do zdraviu škodlivého a rizikového správania, ktoré bude mať za následok oslabenie ich imunitného systému ako je napríklad pravidelné užívanie alkoholu alebo iných omamných a návykových látok. Pod vplyvom depresie či úzkosti deti môžu podľahnúť tomuto stavu a ďalej ho nechcú prežívať, ale ukončiť toto trápenie a bolesť a tak si vyberú cestu sebapoškodzovania. Niekedy môže ísť len zraňovanie sa napríklad formou rezania či vytvárania popálenín, kedy sa dieťaťu uľaví, ak cíti inú ako duševnú bolesť. V extrémnych prípadoch však dieťa chce svoj život ukončiť úplne, pretože situácia je preňho psychicky príliš náročná a nezvládnuteľná. Preto je dôležité si detí všímať, nielen ako sa správajú, ale všímať si aj to, či sa na ich tele nevyskytujú nejaké zranenia, jazvy či iné znaky súvisiace so sebapoškodzovaním. Sebapoškodzovanie ako formu akéhosi zvládania problému si vyberajú najčastejšie deti vo vekovom období dospievania.

Predovšetkým pri týchto dospievajúcich deťoch prichádza k situáciám, kedy sa snažia pri násilnom správaní voči ich rodičovi alebo inom členovi rodiny zasiahnuť a prekaziť tak možnosť ublíženia inému a tak sú vystavení aj oni sami priamemu ohrozeniu a môžu tak prísť k fyzickému zraneniu. Často tak dospievajúce deti zasahujú do bitiek medzi rodičmi, pretože v tom veku sa často cítia silnejší a majú potrebu chrániť slabšieho z rodičov (ProFamilia, 2000).

2.3 Dopad domáceho násillia na dieťa ako svedka v závislosti od pohlavia

Napriek tomu, že žiadny prieskum nepreukázal to, že domáce násillie ma rozdielny dopad na deti v závislosti od ich pohlavia, tak viaceré preukázali, že bývajú rozdiely v tom, ako sa tieto deti prejavujú či ako sa neskôr správajú. Z výsledkov výskumu (Meltzer a kol., 2009) vyplynulo, že chlapci vo väčšine prípadov majú vonkajšie prejavy správania a naopak dievčatá vnútorné prejavy, avšak nie vždy musí byť toto rozdelenie pravidlom. To znamená, že u dospievajúcich chlapcov sa väčšinou prejavuje agresívne správanie, možnosť šikanovania, je u nich vyššia pravdepodobnosť, že sa dostanú do rôznych problémov, často aj so zákonom. Pre dievčatá je typické skôr vnútorné prežívanie ich problému. Častokrát sú tieto dievčatá utiahnuté a málo komunikatívne, nezapájajú sa do spoločných aktivít s inými.

Tieto najmä dospievajúce dievčatá trpia tak často depresívnymi či úzkostnými stavmi, ktoré však prežívajú samy a väčšinou sa o nich ani nikomu nezdôveria. Niektoré štúdie však ukazujú, že takéto správanie sa môže meniť vekom.

V predškolskom veku deti veria, že všetko sa točí len okolo nich a je nimi spôsobené. Ak sú svedkami domáceho násilia veria tak, že ho aj spôsobili. Niektoré štúdie dokázali, že zo všetkých vekových skupín sú to chlapci v predškolskom veku, ktorí vykazujú najvyšší stupeň agresívneho správania a najzávažnejších somatických problémov. Pre porovnanie je to dvakrát viac ako u dievčat v tomto veku. Deti v školskom veku zvyčajne vo vyšších ročníkoch sa učia, že násilie je adekvátny spôsob riešenia problémov v medziľudských vzťahoch. Zistilo sa, že v tomto veku sú to dievčatá s vyššími prejavmi agresie a depresie. K rovnakému zisteniu dospeli aj v prípade dospievajúcich detí, kde to boli práve dievčatá, ktoré výrazne častejšie prepadali depesiám a úzkostným stavom (James, 1994). Cummings (1991) však k tomuto tvrdeniu dodáva, že tak ako sa toto správanie môže časom meniť, tak sa aj časom vytráca.

To, že deti vyrastajú v domácnosti, kde sa odohráva domáce násilie nezanecháva len následky na ich vývine, ale má rovnako vplyv aj na ich vnímanie agresie a násilníckeho konania. Deti si môžu privlastniť tento prototyp správania a v budúcnosti tak zastáť tieto role. Dievčatá sa vo väčšine prípadov stávajú obeťami a chlapci páchatel'mi domáceho násilia (Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru, 2006). To môže byť následkom rodových stereotypov, ktoré v našej spoločnosti často a dlhodobo prevládajú. Chlapci sú často považovaní za tých, ktorí sú silnejší, majú väčšiu silu a sú zdatnejší. Naopak dievčatá bývajú pokladané za tie nežnejšie a menej pribojnejšie, ktoré majú byť poslušné a zodpovedné.

Najväčším nedostatkom pri výskumoch týkajúcich sa rozdielov v správaní na základe pohlavia u detí, ktoré boli svedkami domáceho násilia bol v tom, že takmer všetky výskumné vzorky detí boli príliš malé. Išlo o málopočetné skupiny a na základe toho sa výsledky vo väčšine prípadov od seba v niektorých bodoch výrazne odlišovali, ba dokonca boli úplne opačné.

2.4 Vplyv svedectva domáceho násilia na sociálnu oblasť a vzťahy

Vieme, že násilie vo forme fyzického trestu nie je dobrou výchovnou stratégiou. To obzvlášť platí pre deti, ktoré vyrastajú či v minulosti vyrastali v prostredí, kde sa odohrávalo

domáce násilie páchané najčastejšie na jednom z ich rodičov. Dieťa si z toho potom berie rôzne nepravdivé postoje a názory do svojho budúceho života. Častokrát si deti neskôr myslia, že veľký človek je mocnejší než ten menší; to, že človek, ktorý ich má rád im môže rovnako tak aj ublížiť; že ľudia, ktorí sa správajú násilne majú na to dobrý dôvod; ospravedlnenie za „stratenie kontroly“ robí toto správanie prijateľné alebo aj to, že ak je niekto nahnevaný je to dobrá a postačujúca výhovorka na to, aby niekoho iného udelil či inak mu ublížil (Cunningham, Baker, 2007).

Prepojenie medzi svedectvom domáceho násilia v detstve s neskorším páchaním násilia je zrejmé. Súvisí to s tým, že deti sa učia takémuto správaniu pozorovaním a napodobňovaním. Keďže doma videli, že násilím sa takmer vždy dosiahla požadovaná vec, začínajú to rovnako využívať a svojou silou tak dosahovať toho, čo chcú. Deti, ktoré vidia vo svojich domácnostiach násilie si často toto správanie normalizujú a prichádza tak k teórii cyklického násilia, kedy sa správajú tak ako to často vidávali doma. Riešením problémov ale aj bežných situácií sa tak stáva väčšinou fyzické násilie. Deti, ktoré dospievajú v prostredí, v ktorom sa vyskytuje násilie sa tak naučia často pokladať násilie za akceptovateľné, naučia sa neúcte k inému pohlaviu a rovnako za akceptovateľný považujú súvis lásky a násilného či agresívneho správania (Mátel, 2008). Tak môže dôjsť k riziku osvojenia si role, pri chlapcoch páchatel'ov a u dievčat role obetí. To môže neskôr viesť k tomu, že vo svojich budúcich vzťahoch budú konflikty riešiť agresívnou cestou, či už voči partnerovi alebo aj svojim deťom, budú to pokladať za riešenie, ktoré je v poriadku, pretože v ich domácnosti to v minulosti fungovalo rovnako.

Vplyvy na sociálnu oblasť a vzťahy deti, ktoré sú svedkami domáceho násilia, sa líšia aj v závislosti od veku, tak ako to bolo pri predošlých oblastiach zdravia a dopadoch svedectva domáceho násilia na ne. Podľa americkej štúdie matky, ktoré sú obeťami domáceho násilia si ťažko dokážu vytvoriť správnu väzbu so svojím bábätkom. Táto štúdia dokázala, že až 2/3 batoliat nemajú vytvorenú so svojou matkou bezpečnú vzťahovú väzbu. Ukázalo sa, že zvyšná jedna tretina detí s bezpečnou vzťahovou väzbou boli deti matiek, ktoré neboli vystavované domácemu násiliu tak často (Levendovsky a kol., 2011). Vzťah s rodičom a sociálny vývoj počas dojčenského veku je nesmierne dôležitý a je prepojený s pretrvávajúcimi ťažkosťami počas detstva (Zeanah a kol., 1999).

Pre deti v predškolskom veku sú zdravé a prosociálne interakcie s rovesníkmi veľmi dôležité, nakoľko trávajú stále viac času aj mimo domu bez rodičov. Tie deti, ktoré majú

bezpečné väzby s rodičom sú sociálne a emočne schopné naviazať efektívne vzťahy so svojimi rovesníkmi. Avšak sociálne schopnosti detí z rodín s vyskytujúcim sa domácim násilím môžu byť oslabené a tak nevedia budovať zdravé vzťahy s rovesníkmi a inými ľuďmi mimo svojho domu (Hungerford a kol., 2012).

Rovnako deti mladšieho školského veku, ktoré boli svedkami domáceho násillia majú problémy vo vytváraní a udržiavaní priateľstiev, maladaptívne správanie vo vzťahoch s rovesníkmi sa taktiež často vyskytuje. Štúdia dokázala, že viac ako polovica detí zo širokej vzorky mala jeden alebo viac sociálnych problémov, ako napríklad prehnaná ochrana členov rodiny, výmena rolí vo vzťahu rodič-dieťa alebo správanie prislúchajúce nižšiemu veku (Lundy, Grossman, 2005). Tieto deti majú častejšie konflikty s blízkymi priateľmi, čo môže viesť k pocitom osamelosti. Náročnosť vytvárania zdravých vzťahov s rovesníkmi môže viesť k ďalším neskorším problémom ako šikanovanie alebo viktimizácia. To znamená, že výrazný rozdiel medzi dopadmi na sociálnu oblasť detí v predškolskom veku a detí mladšieho školského veku nie je ale je skoro totožný.

U detí staršieho školského veku a dospelujúcich vo veku 13-18 rokov je jedným z primárnych sociálnych dôsledkov vystavenia násilliu v domácnosti objavujúce sa násillie počas ich obdobia zbližovania a zoznamovania sa. Lichter a McCloskey (2004) pri ich výskume zistili, že u dospelujúcich detí, ktoré vyrastali v domoch, kde sa odohrávalo domáce násillie je väčšia pravdepodobnosť, že sa u nich vyvinú postoje, ktoré akceptujú násillie ako prostriedok riešenia konfliktov. Štúdia hodnotiaca postoj k násilliu ako aj pohlavie páchatel'a dokazuje, že u dievčat (bez ohľadu na to, kto bol v rodine páchatel'om) je zvýšený výskyt psychického a fyzického násillia pri zoznamovaní. U chlapcov sa fyzické násillie preukázalo iba v prípadoch, kde bola páchatel'om násillia matka (Temple a kol., 2013).

3 PREHLAD PROJEKTOV A VÝSKUMOV V DANEJ PROBLEMATIKE

Projekt V.I.C.T.I.M.S

Projekt V.I.C.T.I.M.S (Victimizing Children Through Injuring MotherS) bol financovaný prostredníctvom grantu a je jeho realizácia prebiehala 24 mesiacov v období od decembra 2009 do decembra 2011. Zúčastnili sa ho univerzity zo 4 krajín – Slovensko (Prešovská univerzita v Prešove) , Cyprus (University of Cyprus, Nicosia), Taliansko (Universita Roma Tre), Rumunsko (Universitatea din Oradea). Tento projekt mal dvojitý cieľ. Prvým cieľom bolo zamerať sa na riešenie problému nepriameho škodlivého vplyvu násilia páchaného na ženách-matkách na ich deti, ak sú tomu vystavené v domácom prostredí ako aj svedomie matiek v tomto smere. Druhým cieľom projektu bolo riešenie nedostatku informácií o tejto problematike založených na výskume. To sa podľa tohto výskumu dosiahne zberom údajov o povedomí matiek o nepriamom škodlivom vplyve násilia páchaného na nich a ich deťoch; výskumom možných nepriamych škodlivých účinkov na deti a porovnanie ich percepcií a seba-obrazu s deťmi, ktoré násiliu vystavené žiadnym spôsobom nie sú; tvorbou usmernení pre vývoj informačného webového poradenstva, televízneho vysielania a vzdelávacích materiálov; internetovo udržateľnou komunikáciou a poradenstvom a viacúrovňovým šírením výsledkov a zistení (<https://www.ucy.ac.cy/victims/en/general-information>).

Tento výskum tvorilo päť fáz. V prvej fáze projektu sa sústredili na vedomosti matiek, ktoré prežívajú domáce násilie o tom, ako toto správanie ovplyvňuje deti – k tomu využili dva zdroje údajov a to, záznamy o týraných ženách od polície a od neštátnych organizácií, ktoré sa venujú týmto ženám. Prvý krok tejto fázy predstavoval teda kontakt a spoluprácu s políciou a neštátnymi organizáciami, ktoré sa venujú takýmto ženám pri získavaní písomných správ a svedectiev žien, ktoré zažili násilie a deti boli svedkami tohto incidentu. Ďalším krokom bola analýza týchto spisov, kde si všímali nielen to čo žena hovorí ale aj ako hovorí o sebe, o násilí a svojich deťoch. Druhá fáza mala cieľ rovnaký ako predchádzajúca s tým rozdielom, že predmetom ich výskumu boli priame rozhovory s týmito ženami, ktoré trvali približne osemdesiat minút. Fáza číslo tri obsahovala tvorenie scenárov realistických okolností, ktoré môžu nastať prostredníctvom, ktorých skúmali ako deti vo veku deväť až jedenásť rokov rozmyšľajú či prežívajú. Posledná podoba, ktorú deti dostali tak obsahovala 14 príbehov, ktoré mali na konci otázky. Pre lepšie a presnejšie

hodnotenie boli tieto otázky otvorené aj zatvorené. Štvrtú fázu tvorilo už konkrétne skúmanie detí v ich prostredí s pomocou dvoch foriem prostriedkov, a to vytvorených scenárov z predchádzajúcej fázy a testu. Tieto dva testy boli doplnené aj testom, ktorý bol určený pre učiteľa. A poslednej piatej fázy projektu sa venovali preštudovanie a zanalyzovanie získaných údajov. Výsledky projektu ukázali, že z veľkého množstva nahromadených údajov ženy, ktoré mali deti boli ohrozované násilím pred očami ich potomkov nakoľko to prebiehalo vždy v priestoroch domácnosti, kde všetci spolu žili. Matky si vplyv prostredia na deti uvedomujú v každom z prípadov. Matky na svojich deťom pozorovali celú škálu zmien v ich správaní a rovnako si všímali aj to, ako sa na nich pripúťali s veľkou pravdepodobnosťou z toho, že pociťovali ohrozenie a strach. Na základe tohto výskumu spozorovali aj to, že matky, ktoré mali dosiahnuté vyššie vzdelanie vedeli tieto zmeny a následky lepšie opísať. Naopak tie matky, ktoré si násilie normalizovali, obviňovali sa za tento stav alebo agresora dokonca obhajovali si následky násilia na deťoch uvedomovali menej.

Vedomie matiek o negatívnom dopade domáceho násilia na ich deti (vybrané oblasti)	
Sebaobraz dieťaťa	<ul style="list-style-type: none"> • znížené sebavedomie (manifestované napr. aj cez to, že deti sú samotárske, majú málo kamarátov, a v sociálnych kontaktoch s rovesníkmi sú viac uzavreté než iné deti, čo matky dávajú do súvisu so strachom z blízkych vzťahov) • zvýšený pocit zodpovednosti (ktorý sa odráža v tom, že deti majú potrebu pomáhať matke, byť jej k dispozícii aj vo svojom voľnom čase; navyše v momente konfliktu medzi matkou a jej násilným partnerom mávajú deti potrebu zasahovať do konfliktu a chrániť svoju matku)
Tolerancia voči násiliu	<ul style="list-style-type: none"> • v rozhovoroch na tému deti a ich kamaráti sa opakovane objavujú obrazy dieťaťa skôr v podradenej a znevažovanej role • istá tolerancia voči násiliu sa prejavuje aj v tom, že deti si domov kamarátov nevodia (teda skrývajú realitu podobne ako ich matky) • toleranciu voči násiliu môže podporovať aj emócia extrémneho strachu alebo úniková reakcia, ktoré ženy často uvádzali pri opisoch reakcií detí na expozíciu násilia • o v niektorých málo prípadoch, ženy opisujú stiahnutie sa detí z konfliktu (predstieranie nezainteresovanosti)
Násilné správanie voči druhým	<ul style="list-style-type: none"> • prevažná väčšina matiek neopisuje agresívne sklony u svojich detí • v prípade, že sa agresia u detí objavila, vo výrokoch matiek má často charakter obrannej agresie (Keď vyrastiem, tak otca zabijem)
Školský výkon	<ul style="list-style-type: none"> • problémy so sústredením • zhoršenie prospechu v obdobiach, kedy násilie eskalovalo
Pohľad na matku ako rolový model	<ul style="list-style-type: none"> • ženy vo vzťahu k tomu, či sú pre svoje deti vzorom sa vyjadrujú ambivalentne: tvrdia, že v role manželky zlyhali, ale v role matky sa o sebe vyjadrujú pozitívne; to ako sú vnímané samotnými deťmi sa javí nejednoznačne • ich negatívny vzor sa odráža v rozprávaní matiek o tom, že deti sa vyjadrujú odmietavo o téme partnerského vzťahu a založení vlastnej rodiny v budúcnosti • ženy tvrdia, že ich deti milujú, diskurz o láske k otcovi je zriedkavý a ak sa aj objaví, zaznieva v ňom porovnanie s láskou k matke (ktorá vyznieva ako väčšia) • ženy v rozprávaniach nepriamo prezentujú údiv nad tým, že ich deti napriek tomu, čoho boli svedkami, majú stále radi otca

Tabuľka č. 2 Negatívne následky, ktoré si matky uvedomujú (Karkošková, 2011)

Na základe vyhodnotenia testov zistili, že deti, ktoré boli svedkami domáceho násillia medzi rodičmi sa považujú často za menej schopné a úspešné v školskom prostredí a myslia si, že nie sú v spoločnosti spolužiakov a iných detí v rovnakom veku prijaté. Taktiež si myslia že, nie sú v porovnaní s rovesníkmi také šťastné a spokojné a hodnotia samé seba veľmi negatívne. Podľa ich pedagógov sú v prostredí školy často pasívne a nie sú v porovnaní s inými žiakmi tak asertívne. Vo väčšine prípadov majú nízke sebavedomie a najmä chlapci majú sklon v mnohých situáciách k agresívnemu správaniu.

Vzťah matka – dieťa v kontexte partnerského násillia na ženách

Hlavným podnetom pre vznik tejto štúdie (Očenášová, Smitková, 2017) bola narastajúca pozornosť o výskum toho, ako vplýva domáce násillie medzi partnermi na deti, avšak na to, ako deti túto situáciu prežívajú alebo strategicky zvládajú sa dostatočne výskumy neorientovali. Podľa autoriek tohto výskumu je dôležitý vzťah medzi matkou a dieťaťom – ak teda berieme do úvahy to, že vo väčšine prípadov ide v partnerskom a domácom násillí o násillné správanie muža voči žene – pretože sa pokladá za významný činiteľ pri liečení dieťaťa. Výskum bol uskutočnený so šiestimi ženami vo veku 38-43 rokov a ôsmymi deťmi, ktoré boli vo vekovom rozmedzí od 5 do 17 rokov formou rozhovoru. Tieto rozhovory prebiehali počas šiestich mesiacov, od decembra 2015 do mája 2016 v štyroch mestách na území Slovenska. V prípadoch domáceho násillia u týchto vybraných detí a matiek bol vo väčšine prípadov agresorom otec detí a vo zvyšných prípadoch išlo o partnera matky.

Tento výskum mal viacero zámerov, jedným z nich bolo aby deti vyjadrili svoje pocity a boli vypočuté. Deti z tohto výskumu zažili rôzne formy domáceho násillia. Tie, ktoré boli svedkami psychického týrania v rozhovore opisovali, že častokrát boli prítomné v rovnakej izbe, počuli zvýšený hlas a krik, nadávky smerované na ich matku, ponižovanie a zosmiešňovanie, partner matky/otec im nedovolil robiť činnosti, ktoré chceli ako napríklad spánok a museli plniť príkazy, ktoré dostali. Pri skúsenostiach s fyzickým násillím išlo takmer vždy o ataky smerované k matke, kedy deti videli ich matku často po bitke krváčať, niektoré z detí opisovali útoky už počas tehotenstva ich matky. V prípade ekonomického násillia deti pociťovali následky v bežnom dennom fungovaní. Partneri matiek alebo otcovia detí vtedy ničili a poškodzovali veci, neprispievali prostriedky na domácnosť, neplatili stanovené výživné či dokonca vytvárali dlžoby. Niektoré deti tak vnímali problém s poplatkami v škole, kúpou pomôcok či šatstva. Poslednou formou násillia, ktorú deti

z výskumu prežívali bola sociálna izolácia. Tú vnímali najmä vtedy, keď sa museli rýchlo utekať domov napríklad zo školy, nemohli navštevovať krúžky alebo im nebolo dovolené stretávanie sa s rodinou, priateľmi a podobne.

Tieto deti, hlavne tie najstaršie dokázali veľmi dobre popísať, aké následky malo na nich domáce násilie po fyzickej i psychickej stránke. Z fyzických následkov išlo hlavne o zvracanie ak dieťa počulo hádku, silné bolesti hlavy či následky z kopancov do brucha matky ešte počas tehotenstva. Pri psychických dôsledkoch opisovali deti najmä strach, obavy či napätie a neistotu. Deti v situáciách, kedy bola ich matka týraná ich otcom či jej partnerom pociťovali najmä bezmocnosť či hrôzu. Každé dieťa si našlo určitý spôsob ako zvládať tieto situácie. Niektoré z vybraných detí sa skrývali a niektoré sa aktívne v týchto situáciách zapájali, či už fyzicky alebo verbálne. Takmer všetky deti však hľadali podporu u niekoho kto im bol veľmi blízky. Často išlo o priateľov, trénerov, učiteľov či iných členov rodiny ako napríklad starých rodičov či ich biologického rodiča.

V ďalšej časti štúdie sa zaoberali tým, ako deti vnímali svoju matku po týchto situáciách. Všetky zúčastnené deti opisovali svoju matku a vzťah k nej pozitívne. Deti svoje matky vo väčšine obdivovali za to, že takéto situácie dokázali prežiť. Majú však o svoje matky rovnako aj starosť a obavy, pretože vidia na nich určité následky, po fyzickej či psychickej stránke. Rovnako ako si vytvárali svoje taktiky zvládania situácií deti si ich vytvárali aj ich matky. Matky sa snažili svoje deti ochraňovať pred tým, aby boli deti priamo svedkami násillia. Väčšina sa napriek všetkému snažila aby deti mali stále pozitívny postoj k svojmu otcovi či partnerovi matky. Často si vyčítali to, že deti všetko museli vidieť, počuť či inak vnímať. Deti však brali ako motiváciu k tomu, aby nadišlo k zmene v ich domácnosti a celkovo v živote. Niektoré si však všímali to, že prišlo k narušeniu vzťahov či už medzi nimi a dieťaťom alebo medzi ostatnými členmi rodiny ako sú napríklad súrodenci a pri niektorých deťoch boli viditeľné náznaky agresivity.

Najväčším limitom a nedostatkom tohto výskumu podľa nášho názoru bol veľmi malý počet matiek a detí, ktoré boli v tomto výskume využité. V tomto prípade sa teda môžu výsledky takéhoto výskumu líšiť od iných, v ktorých bolo viac respondentov. Z tohto výskumu s touto malou vzorkou respondentov, ktorá prebiehala v rámci Slovenskej republiky vyplýva, že v situáciách domáceho či partnerského násillia, nie sú deti len nepriamymi pozorovateľmi či svedkami, ale častokrát sa priamo zapájajú do situácií, ktoré prebiehajú v domácnostiach kde vyrastajú či už sami alebo sú do nich zatiahnuté. Mnohokrát

sa u detí, ktoré boli svedkami násilia v domácnosti vyskytujú rovnaké následky ako u detí, ktoré boli vystavované násiliu priamo. Deti vnímajú a pociťujú oveľa viac než si rodičia môžu uvedomovať a je dôležité aby sa s deťmi o tom hovorilo, aby dostávali priestor k tomu, aby vyjadrovali svoje pocity a emócie.

Duševné zdravie detí, ktoré sú svedkami domáceho násilia

Svedectvo domáceho násilia môže mať na deťoch následky na ich pohodu, vrátane psychologických, emočných a behaviorálnych ťažkostí. Psychosociálne výsledky detí, ktoré boli svedkami domáceho násilia sa veľmi nelíšili od výsledkov detí, ktoré boli priamymi obeťami. Zistilo sa, že deti-svedkovia majú často strach a prejavujú viac úzkosti a depresie. Okrem internalizačných porúch týchto detí často dochádza aj k problémom v oblasti správania, často dochádza k agresívnemu či asociálnemu správaniu. U detí, ktoré sú svedkami domáceho násilia je vyššie riziko vzniku posttraumatickej stresovej poruchy. Príznaky tejto poruchy často pretrvávajú až do dospelosti. V tomto výskume sa zistilo aj to, že vek a pohlavie sú dôležitými faktormi. Deti v najmladších vekových kategóriách vykazujú v porovnaní so staršími deťmi viac problémov. Zatiaľ čo u najmladších detí z rodín kde sa odohráva domáce násilie sa vyskytujú poruchy spánku či problémy s kŕmením, čo môže mať za následok zlé priberanie na váhe, tak deti predškolského veku sa najčastejšie prejavujú utiahnutým správaním, úzkosťami či strachom a deti v školskom veku vykazujú zmeny najmä v správaní, ktoré ovplyvňuje ich školské výkony. Existuje však aj teória o druhoch reakcie na svedectvo domáceho násilia u chlapcov a dievčat. Z výsledkov predchádzajúcich štúdií vyplýva, že chlapci sa prejavujú najmä externalizovaným správaním ako je agresivita či neposlušnosť, zatiaľ čo dievčatá sa prejavujú skôr zvnútorňovanými problémami ako sú úzkosť alebo depresia.

Účelom tohto výskumu, ktorého pôvodný názov je The mental health of children who witness domestic violence bolo a) preukázať prevalenciu svedectva domáceho násilia na vzorke detí vo veku 5-16 rokov vo Veľkej Británii, b) preskúmať sociálno-demografické, sociálno-ekonomické a sociálne fungovanie, c) zistiť do akej miery je svedectvo domáceho násilia spojené so správaním a emočnými poruchami týchto detí. Súbor údajov, ktoré boli použité pri tomto výskume bol vytvorený z národného prieskumu duševného zdravia detí a mladých ľudí, ktorý bol vytvorený Úradom pre národnú štatistiku vo Veľkej Británii v roku 2004 pre Ministerstvo zdravotníctva. Vo Veľkej Británii ak majú rodičia deti mladšie ako 15 rokov majú nárok na prídavky naň. Ako vzorový rámec sa teda použil register

prídavkov na deti vo veku 5-16 rokov krajín Anglicko, Škótsko a Wales. Po všetkých výberových krokoch vznikla skupina 7 977 detí. Vo výsledkoch výskumu zistili, že 340 detí čo predstavovalo 4,3% zo vzorky bolo niekedy vo svojom živote svedkom domáceho násillia. Ďalším zistením bolo to, že domáce násillie, ktorého svedkami boli deti sa vyskytovalo vo väčšine prípadov u rodín, ktoré disponovali s nižším finančným príjmom domácnosti a nižším dosiahnutým vzdelaním rodičov či opatrovníkov. Z výsledkov vyplynulo aj to, že čím častejšie sa násillie v domácnosti vyskytovalo, tým rozsiahlejšie následky na deti malo. Avšak rovnako tak čím dlhšia doba ubehla od posledného incidentu, tým deti vykazovali menej problémov. Táto štúdia naznačuje vo výsledkoch, že jedno z 25 detí býva vystavené tomu, že je svedkom domáceho násillia. V rámci prevencie tejto problematiky navrhli autori, aby sa zlepšili postupy a spoločná práca vo vzťahu matka-dieťa a nešlo len o izolovanie od páchatel'a, aby sa v rámci podpory integrity rodiny organizovali rodičovské výcviky, aby sa zlepšila podpora od škôl a odhaľovanie problémov duševného zdravia deti v spolupráci aj s inými inštitúciami (Meltzer a kol., 2009).

Táto štúdia teda skutočne poukázala na to, že ak je dieťa svedkom násillia je tam väčšia pravdepodobnosť výskytu poruchy vývinu správania, avšak nie konkrétne emočných porúch, skôr ide o ich prejavy, ktorými reagujú na dianie v ich živote. Rovnako dôležitým zistením bol vysoký počet detí, ktoré sa stávajú svedkami domáceho násillia. Z dôvodu tohto zistenia, by bolo vhodné zvýšenie prevencie a ako uvádzajú autori by sa mala väčšia pozornosť venovať príprave rodičov, napríklad spomínanými rodičovskými kurzmi, ktoré ich vedia pripraviť na to, ako riešiť konfliktné situácie, ako dostatočne podporovať zdravý duševný vývin ich dieťaťa a oboznámiť ich s tým, ako ich dieťa prežíva konflikty medzi rodičmi a ako naň tieto konflikty pôsobia.

Dopad svedectva domáceho násillia na deti : Systematický prieskum

Štúdia s názvom The Impact of Witnessing Domestic Violence on Children: A Systematic Review z roku 2017 skúmala už existujúce štúdie o tejto problematike detí ako svedkov domáceho násillia. Metódou použitou v tomto výskume bolo systematické preskúmanie, ktoré je definované ako kritické hodnotenie a hodnotenie všetkých výskumov, ktoré riešia konkrétny problém. Hodnotili len štúdie, ktoré boli v anglickom jazyku a obsahovali kľúčové slová, ktoré boli vopred určené a zo vzorky vylúčili články, ktoré boli zamerané na deti, ktoré zažili násillie priamo. Zahrnuté boli štúdie z rokov 1994 až 2016. Po dôslednom výbere konkrétnych štúdií ich rozdelili do skupín podľa hlavných tém a to na:

vzťah medzi opatrovníkom a dieťaťom; sociálny, fyziologický a emocionálny vývoj; vplyv na vzťahy medzi dospelými; schopnosti zvládania. Po ďalšom preskúmaní tieto témy rozdelili už len na tri hlavné kategórie a to: dysreguláciu emocionálnych a kognitívnych systémov; vplyv na systémy správania: internalizácia a externalizácia správania či viacúrovňová perspektíva. Po dôkladnom vyhodnotení bolo vybraných konečných 13 štúdií alebo článkov.

Dysregulácia emocionálnych a kognitívnych systémov. Deti, ktoré zažili traumy v spojení s intímny partnerským násilím či domácim násilím majú podľa výsledkov v porovnaní s inými deťmi v ich veku nižšiu úroveň sociálnej kompetencie. Je teda zrejmé, že vystavovanie detí násiliu predstavuje pre deti veľkú záťaž vo všetkých vývinových etapách ale aj oblastiach ich zdravého vývoja. Dysreguláciou máme na mysli ťažkosti jedinca s udržiavaním normálneho fungovania. V bežnom fungovaní u týchto detí môže ísť o ťažkosti pri udržiavaní priateľstiev s rovesníkmi, maladaptívne vzťahy či sociálna izolácia. Pri pohľade na deti, ktoré boli vystavené domácej násilii sa vyskytujú často príznaky ako sú depresie, úzkostné stavy, zmena denných návykov, regresia v správaní ale aj príznaky posttraumatickej stresovej poruchy. Tieto dysregulácie môžu neskôr viesť k následkom ako je páchanie násilia, zneužívanie alkoholu či iných omamných návykových látok alebo páchanie inej trestnej činnosti.

Dopad na systémy správania. V tejto časti podľa štúdií je násilie hlavným sociálnym problémom tých, ktorí boli svedkami domáceho násilia v minulosti a je pravdepodobné, že bude prichádzať k dlhodobému medzigeneračnému cyklu násilia, ak nepríde k včasnej liečbe či intervencii. Vplyv vystavenia domácej násilii či intímnemu partnerskému násilii sa teda môže líšiť od dieťaťa k dieťaťu. Zistilo sa však, že tie deti, ktoré boli svedkami násilia vykazovali vyššie internalizačné a externalizačné správanie v porovnaní s deťmi, ktoré svedkami násilia nikdy neboli. Internalizačným správaním by sme mohli opísať negatívne správanie, ktoré je zamerané dovnútra človeka. Môže ísť o strach, sociálne utiahnutie, úzkostné stavy, depresie či z toho vyplývajúce somatické ťažkosti. Externalizačné správanie je teda naopak negatívnym správaním zameraným vonka. Môže ísť o agresívne správanie, nízku sebavedomie a sebaúctu, šikanovanie, ťažkosti vo vzťahoch či vandalizmus.

Viacúrovňové perspektívy. Medzi všetkými skúmanými článkami a štúdiami prevládala teória sústavy toho, čo dokáže ovplyvniť to, aký môže mať vplyv násilie či následná trauma na zdravý vývoj dieťaťa. Berie do úvahy kultúrne hodnoty a vieru rodiny,

susedstvo a komunitu, rodinné prostredie a osobnostné vlastnosti a predpoklady dieťaťa. Tieto faktory vytvárajú akási rámec toho, ako sa celostne pozeráť na dieťa. Vystavovanie detí domácejmu násiliu zahŕňa aj obdobie, kedy sa ešte dieťa nachádza v prenatálnom štádiu, aj vtedy je súčasťou udalostí, ktoré sa v jeho okolí dejú. Neskôr je to obdobie keď už počuje alebo je priamo súčasťou a svedkom násilia či ak sa vo vyššom veku aktívne snaží prerušiť násilie páchané na niekom jemu blízkom človeku. Tento výskum bol vykonaný s hlavným cieľom preskúmať negatívny vplyv na deti, ktoré sú svedkami domáceho násilia alebo intímneho partnerského násilia v prostredí, v ktorom vyrastajú (https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1772&context=ssw_mstrp).

Tento konkrétny výskum preukázal nepopierateľný vplyv na vývoj detí v jeho viacerých oblastiach na ktorom sa zhodujú viacerí autori skúmaných článkov a štúdií. Ide o dopad na emocionálne, psychické ale i fyzické oblasti ich zdravého vývinu. Rôzne druhy intervencie kompetentných odborníkov vrátane schopnosti vhodne reagovať sú pre tieto deti, ale aj rodinu ako celok nesmierne dôležité.

Zo všetkých vyššie opísaných výskumov vyplýva to, že ak je dieťa svedkom domáceho násilia má to naň veľký vplyv nielen len v prítomnosti ale aj v budúcom živote. Mnohé z týchto detí si problémy vzniknuté na základe ich svedectva prenášajú do dospelosti a tak sa stáva, že ich prenášajú neskôr rovnako tak na svoje deti a následne vzniká akýsi „nekonečný kruh“ násilia. Byť svedkom domáceho násilia z hľadiska následkov nie je o nič jednoduchšie ako byť priamou obeťou. Tieto výskumy dokazujú to, že ak je dieťa svedkom násilia v domácnosti, v ktorej vyrastá môže to mať naň rovnako závažný dopad ako keby bolo obeťou priamou a vykazuje rovnaké znaky a symptómy ako dieťa so syndrómom CAN. Následky u týchto detí sa prejavujú vo všetkých oblastiach ich zdravia a to fyzického, duševného ale aj sociálnej oblasti, ktorá je dôležitá pre zdravý vývin detí. Preto je dôležitá včasná práca s týmito deťmi či už v oblasti podpory, prevencie alebo intervencie.

4 PRÁCA SOCIÁLNEHO PEDAGÓGA V OBLASTI POMOCI DEŤOM – SVEDKOM DOMÁCEHO NÁSILIA – MOŽNOSTI A KOMPETENCIE

Pri riešení a pomoci v problematike domáceho násilia má svoje miesto aj sociálny pedagóg, ktorý podľa Zákona č. 138/2017 o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov:

- a) „vykonáva preventívne činnosti;
- b) poskytuje poradenstvo a intervenciu so zameraním na deti a žiakov s rizikovým správaním, ohrozených sociálno-patologickými javmi a zo sociálne znevýhodneného prostredia;
- c) poskytuje poradenstvo zákonným zástupcom, pedagogickým zamestnancom a odborným zamestnancom;
- d) vykonáva sociálno-pedagogickú diagnostiku prostredia a vzťahov, osvetovú činnosť a ďalšie činnosti v sociálno-výchovnej činnosti“ (§ 27 ods.3)

Pri deťoch, ktoré sú nepriamymi obeťami domáceho násilia sa môžeme na základe prvého bodu, ktorým sú **preventívne činnosti** zamerať na to, aby sa v budúcnosti nestali obeťami znova. Tu sa môžeme zamerať na problematiku rovnosti a rešpektovania ľudských práv, ale aj problematike závislostí, ktoré bývajú spúšťačom agresie či domáceho násilia všeobecne. Môžeme tak v rámci školského prostredia dieťaťa pracovať s celou triedou a pomôcť tak k tomu, aby násilie a riešenie problémov takýmto správaním nebolo akceptované a naučiť deti vhodnejším možnostiam.

Ná základe druhého bodu, ktorým je **poradenstvo** komunikujeme so žiakom a snažíme sa dosiahnuť určitých cieľov. Dieťaťu môžeme poskytnúť možnosti, ako riešiť ich problém, ktorý vyplýva z ich zážitkov s domácim násilím. Keďže má na dieťa dopad vo viacerých oblastiach, my ako sociálni pedagógovia sa môžeme zamerať na sociálne schopnosti dieťaťa, ako zvládať situácie alebo ovládať emócie. Tieto deti majú často nízke sebavedomie a nízku sebaúctu, preto v rámci poradenstva sa môžeme zamerať na sebarozvoj dieťaťa a prostredníctvom rôznych aktivít tak napomôcť k zlepšeniu vzťahu dieťaťa k sebe samému. Z pedagogického hľadiska ak má dieťa z dôsledku napríklad stresu problémy s učením, tak mu ukázať možnosti alebo stratégie ako zvládať učenie jednoduchšie

Tretí bod a to **poradenstvo venované rodičom či učiteľom** môže sociálny pedagóg v tejto problematike zamerať u rodičov na rodičovské schopnosti, ako dieťaťu pomôcť

a podporiť ho, ako si upevniť ich vzťahy napríklad po odchode z domácnosti od agresora. Pri pedagógoch ide o poradenstvo v oblasti toho, ako sa k danému dieťaťu vhodne správať a ako k nemu citlivo pristupovať. Ak má problémy so školskými povinnosťami poradiť ako možno k nemu pristupovať aby sa cítil uvoľnenejšie a tak aj sústredenejšie.

Štvrtý bod a to *sociálno-pedagogická diagnostika*, na základe ktorej zisťujeme viac o prostredí, v ktorom dieťa vyrastá, o pomeroch ich domácnosti a príčinách jeho správania pomáha sociálnemu pedagógovi viac pochopiť danú situáciu a tak dokáže nájsť lepšie možnosti, ako na tom pracovať spolu s dieťaťom, aby prišlo k zlepšeniu kvality jeho života.

Ak by sme na základe spomínaného zákona vytvorili stručný zoznam kompetencií išlo by tak len o štyri body a to kompetenciu prevencie, kompetenciu poradenstva, kompetenciu intervencie a kompetenciu diagnostiky. Toto rozdelenie by však bolo nedostatočné. Napriek krátkemu zoznamu sa za týmito bodmi skrýva oveľa viac možností, ktoré môže sociálny pedagóg využívať, ale ako každá profesia je aj táto limitovaná. Vzniklo viacero rozdelení a pomenovaní od rôznych autorov, všetky sú si však veľmi podobné. Avšak základným dokumentom, ktorý kompetencie sociálneho pedagóga definuje vydal Európsky úrad spoločnosti sociálnych pedagógov, ktorý ich rozdeľuje do dvoch skupín, a to na základné a centrálné kompetencie. Základnými kompetenciami sú kompetencia intervencie, evalvácie a reflexie. Do centrálnych sú zaradené osobnostné a vzťahové, sociálne a komunikačné, vývojová a vzdelávacia, organizačné a kompetencie systematizácie. (<https://thetcj.org/wp-content/uploads/2008/03/aieji.pdf>)

Medzi základné profesijné kompetencie, ktorými sociálny pedagóg disponuje a ktoré sa na Slovensku najčastejšie využívajú zaradíme podľa Bakošovej (2008): edukačnú kompetenciu, kompetenciu poradenstva, prevencie, manažmentu a kompetenciu prevýchovy. Ak by sme sa riadili týmito základnými kompetenciami tak ako sociálny pedagóg by sme mohli pri problematike domáceho násillia využiť všetky tieto kompetencie, ktoré sociálny pedagóg má. Kompetenciu poradenstva a prevencie v danej problematike sme vyššie opísali. **Edukačnú kompetenciu** v tomto prípade môžeme využiť v školskom prostredí s celou triedou a tak učiť deti ako „byť ľudský“ k druhým, učiť ich k prosociálnemu správaniu, pretože nikdy nevedia, čím si iní prechádzajú. Dieťa, ktoré bolo svedkom domáceho násillia sa tak môže cítiť príjemnejšie a otvorenejšie v kľudnom a priateľskom prostredí bez násillia a konfliktov. Pri problematike detí ako svedkov domáceho násillia je potrebná spolupráca s inými odborníkmi, preto využívame aj

kompetenciu manažmentu. V tomto prípade tak môže ísť o rôzne administratívne úkony v spolupráci s psychológmi, psychiatrami, špeciálnymi pedagógmi, lekármi a najmä s oddelením sociálno-právnej ochrany detí a sociálnej kurately. Keďže deti, ktoré sa stali nepriamymi obeťami domáceho násillia v niektorých prípadoch inklinujú k patologickému správaniu, využíva sociálny pedagóg aj kompetenciu prevýchovy, ktorá si však vyžaduje dlhší čas a na základe ktorej môžeme deti povzbudzovať k zmene v ich živote, ktorý začal smerovať nesprávnym smerom. Môžeme im ukázať napríklad ako inak a zmysluplnejšie tráviť voľný čas, ponúknuť im oporu, aby ju nemuseli hľadať napríklad v alkohole či drogách.

Širšie rozdelenie týchto kompetencií sociálneho pedagóga uvádza M. Niklová (2020), ktorá kompetencie rozdelila na základné a špecifické:

Základné kompetencie	Špecifické kompetencie
Kompetencia prevencie – navrhuje a realizuje preventívne aktivity, uskutočňuje primárnu a sekundárnu prevenciu, skoncipuje preventívny projekt a zrealizuje ho	Manažérske a organizačné kompetencie – riadiť a organizovať výchovnú činnosť, organizovať podujatia pre rodičov či učiteľov, plánovať, organizovať a metodicky usmerňovať rôzne činnosti a podujatia, dokáže viesť ľudí
Kompetencia diagnostiky – identifikuje faktory determinujúce aktuálny stav problémového správania, diagnostikuje sociokultúrne prostredie v rodine, triede, škole, medzi rovesníkmi, aplikuje diagnostické nástroje na zisťovanie vzťahov a klímy v triede	Kompetencie terapie a socioterapie – participuje na sfunkčňovaní sociálnych vzťahov, zmiernenie napätia v jednotlivcovi a v jeho sociálnom systéme
Kompetencia intervencie – aplikuje parciálne prvky intervencie, ako sú vytváranie vzťahu, intervenčný rozhovor, facilitácia zmeny, mediácia, vyhodnotenie intervenčného procesu, využíva metódu intervencie	Lektorské a tréningové kompetencie – vedie, realizuje sociálno-pedagogické tréningy a výcviky
Sociálna kompetencia – dokáže adekvátne komunikovať, tímovo spolupracovať, zabezpečovať kooperáciu, riešiť konflikty medzi žiakmi či učiteľmi, v rodinnom prostredí	
Osobnostná kompetencia – vlastná hodnota, sebareflexia, sebarozvoj a ďalšie vzdelávanie, kritické myslenie, hľadanie súvislostí, plánovať a cieľavedome a systematicky rozvíjať svoje odborné vedomosti	
Kompetencia edukácie a reedukácie – zabezpečuje metodickú, vzdelávaciu a osvetovú činnosť, aplikuje metódy reedukácie	
Kompetencia poradenstva – aplikuje základné poradenské prístupy, použije poradenské metódy vo vzťahu k charakteru a rozvoju problému	
Kompetencia rehabilitácie – nácvik sociálnej komunikácie, nácvik sociálnej percepcie, nácvik sociálnej interakcie	

Tabuľka č.3 Kompetencie sociálneho pedagóga (Niklová, 2020, s, 25)

Tieto uvedené kompetencie sú všeobecne zamerané na všetky oblasti, ktorých sa sociálna pedagogika dotýka, môžeme ich však aplikovať aj do oblasti pomoci deťom, ktoré sú nepriamymi obeťami domáceho násillia. Kompetencie, ktoré sú oproti predchádzajúcim, ktoré uvádzame vyššie navyiac a môžeme ich v tejto problematike využiť sú **kompetencie**

rehabilitácie a kompetencia terapie a socioterapie. Socioterapia je terapiou zameranou na sociálne vzťahy, vďaka ktorej môžeme dopomôcť tomu, aby prišlo k určitému porozumeniu správania toho druhého (<https://www.socioterapia.sk/project/definicia/>). Prostredníctvom tejto, ale aj iných foriem terapie vieme prispieť k zlepšeniu vzťahov, ktoré mohli byť narušené a sú poznačené násilím, keďže často dochádza k neporozumeniu, odcudzeniu či dokonca k nenávisti medzi príslušníkmi rodiny. Pod rehabilitáciou v tomto zmysle je myslená aktivita, ktorá vedie jednotlivca k samostatnosti a tomu, aby nebol na nikoho odkázaný hlavne pri starostlivosti o domácnosť či tréningu a zvyšovaní sociálnych schopností tohto jednotlivca využívaním zdrojov v rámci rodiny či okolitej spoločnosti (Zákon č. 448/2008 §21 ods.1). V súvislosti s touto problematikou môžeme v spolupráci s inými odborníkmi napomôcť rodine a najmä rodičovi dieťaťa, ak sa rozhodne odísť a osamostatniť od agresora. S týmito dvomi kompetenciami úzko súvisí aj tá **osobnostná**, prostredníctvom ktorej s dieťaťom môžeme pracovať na zlepšení jeho vzťahu k sebe samému a seba-prijatiu. Vďaka tomu získava vyššie sebavedomie a následne sa lepšie cíti v interakcii s inými.

Tak ako má sociálny pedagóg svoje kompetencie, mal by spĺňať aj vlastnosti a predpoklady potrebné pre túto prácu. Medzi osobnostné predpoklady sociálneho pedagóga by určite mali patriť empatia, zodpovednosť, solidarita, tvorivosť, tolerantnosť, láska k deťom ale aj mnoho ďalších. Tieto vlastnosti môžeme rozdeliť na vlastnosti:

- personálno-osobného charakteru
- sociálneho charakteru
- etického charakteru (Niklová, 2020)

4.1 Prevencia a intervencia sociálneho pedagóga

Dôležitou kompetenciou, ktorú má sociálny pedagóg vo svojej činnosti je aj preventívna kompetencia. V oblasti domáceho násillia je preventívna činnosť významnou súčasťou, ktorej by sa mala venovať pozornosť už v útlom veku dieťaťa, keďže domáce násillie je stále veľkým problémom v našej spoločnosti. Pre dieťa je dôležité to, v akej domácnosti vyrastá, s kým a ako trávi svoj voľný čas alebo to ako vníma samo seba. V rámci **primárnej prevencie**, ktorá je zameraná na celú spoločnosť by sme sa mali zamerať na to, aby deti vedeli zvládať konflikty, hnev a stresové situácie, aby vedeli priateľsky a nekonfliktne komunikovať, vedieť čo je domáce násillie, násillné a agresívne správanie a aké dopady môže mať na nás ale aj ostatných okolo a učiť sa hodnotiť dôstojnosť človeka.

V dnešnej dobe plnej elektroniky, sociálnych sietí a veľkom vplyve médií by sa mala venovať pozornosť aj tomu, ako deti vedia oddeliť čo je reálne a čo nie je a využívať tieto média skôr na šírenie osvedy v oblasti problematiky domáceho násilia a jeho vplyvu na spoločnosť najmä mladých ľudí. Významnú úlohu v rámci preventívnej činnosti sociálneho pedagóga sú teda preventívne programy a aktivity určené najmä pre deti, ktoré môžu vykonávať priamo na školách alebo v rámci iných zariadení. Keďže násilie je mnohokrát naučeným správaním mali by sa preventívne aktivity venovať aj rodičom detí. Podľa Stiles (2002) je dôležité aby rodičia poznali rôzne metódy riešenia konfliktov a reakcií na hnev. Rodičia či partneri by mali poznať možné dopady domáceho násilia, hádok či bojov v domácnosti na ich deti. Preventívne programy či rodičovské kurzy, ktoré by mali rodičia navštevovať by sa teda mali venovať aj rodičovských zručnostiam a komunikačným schopnostiam. S deťmi, ktoré boli svedkami domáceho násilia sa ako sociálny pedagóg môžeme stretnúť v akomkoľvek zariadení kde môže sociálny pedagóg pracovať – v školách, voľnočasových zariadeniach, zariadeniach pre pomoc matkám s deťmi či rôznych organizáciách.

Keďže sa v tejto práci zaoberáme deťmi už ako svedkami domáceho násilia, tak je práca sociálneho pedagóga v rovine sekundárnej či terciárnej prevencie. Dôležité je, aby sociálny pedagóg počúval a všímal si ich, aby mali deti v ňom dôveru a nemali strach vyjadriť svoje pocity a prežitú zážitky. Deti, ktoré sú svedkami domáceho násilia o svojich problémoch často nechcú hovoriť, boja sa a tak to taja. Najčastejšie to môže byť spôsobené tým, že sa boja následkov pre seba či iného člena rodiny od agresora, poprípade sa mu rodič priamo vyhráža, boja sa, že im iný dospelý ako napríklad učiteľ či lekár neuverí., prípadne nemajú nikoho komu by sa vedeli zdôveriť. Cimmannová (2015) opisuje niekoľko zásad pri komunikácii s dieťaťom, ktoré žije v domácnosti kde prebieha násilie. Je dôležité, aby sa dieťa cítilo bezpečne a chránené, aby sme mu vedeli citlivo vysvetliť, prečo je dôležité komunikovať či už s nami alebo prípadne inými odborníkmi, snažiť sa dieťaťu emočne uľaviť a podporiť ho a najmä zbaviť sa nutkania rýchlo vyriešiť situáciu, pretože to by mohlo situáciu naopak zhoršiť. Sú však aj veci, ktorým by sme sa mali pri komunikácii s dieťaťom vyhnúť. Podľa Burajovej a Činčúrovej (2016) by sme si mali všímať svoje pocity, čo znamená, že ak máme pocit, že dieťa je svedkom domáceho násilia alebo ho priamo zažíva nemali by sme tieto pocity popierať alebo ich zľahčovať. Nevhodné otázky začínajú na slovo prečo a rovnako by sme si mali dávať pozor na fyzický kontakt. Deti, ktoré prídu za

sociálnym pedagógom alebo niekým iným by nemali byť odmietnuté s tým, že s ich problémom im nemôžeme pomôcť.

Sekundárna prevencia. Cieľom prevencie na úrovni sekundárnej je pri práci sociálneho pedagóga skoré identifikovanie problému a jeho následná intervencia (Liberčanová, 2018). Z tohto dôvodu sú podľa nás veľmi dôležitými a významnými metóda pozorovania a metóda rozhovoru. Pomocou nich sa dokážeme dozvedieť najviac potrebných informácií. Pri riešení tejto problematiky môže sekundárna prevencia zahŕňať krízovú intervenciu, sociálne poradenstvo alebo pomoc s terapiou. Sú rôzne terapie, ktoré v rámci tejto problematiky môžu pomôcť. Ide o rôzne spoločné či individuálne terapie ako napríklad terapia hrou či psychoterapia. Ako sociálny pedagóg, môžeme využiť po absolvovanom výcviku aj socioterapiu, ktorá je vyššie definovaná, napríklad pri vzťahu rodiča a dieťaťa, ak prišlo k jeho narušeniu vplyvom domáceho násillia. Touto terapiou tak môžeme dopomôcť k zlepšeniu vzťahu medzi rodinnými príslušníkmi, ktorí sa voči sebe môžu cítiť hnev, nenávisť či neporozumenie. V rámci krízovej intervencie sociálneho pedagóga s deťmi, ktoré zažili domáce násillie je dôležitá komunikácia a dôvera. Ak je potrebná intervencia mimo kompetencii a možností sociálneho pedagóga môže pomôcť dieťaťu tým, že vyhladá či už psychológa, psychiatra, sociálneho pracovníka alebo iného odborníka, ktorý dokáže pomôcť s riešením problému dieťaťa. Ako sociálny pedagóg pri tomto riešení môžeme rovnako spolupracovať aj s políciou či súdom, ak by prišlo k vyšetrovaniu tohto domáceho násillia.

Terciárna prevencia v práci sociálneho pedagóga pri riešení domáceho násillia a jeho vplyvu na deti zahŕňa sociálnu rehabilitáciu, prípadne v spolupráci s inými odborníkmi alebo zariadeniami vykonanie sociálnych opatrení, ako je napríklad pomoc s úradmi, vybavenie náhradného bývania, podpora pri prípadnom súdnom procese. Sociálna rehabilitácia, ktorá je definovaná v predchádzajúcej kapitole je významným prostriedkom najmä pri pomoci rodine ako celku, ak sa rozhodne odísť z domácnosti kde žila aj s násilníkom.

Z uvedeného vyplýva, že sociálny pedagóg môže byť významnou súčasťou pri podpore a pomoci deťom, ktoré sú alebo v minulosti boli svedkami domáceho násillia, prípadne priamo obeťami. Rovnako ako deťom však môže byť sociálny pedagóg nápomocný aj celej rodine, pri zlepšovaní vzťahov medzi členmi a celkovej rodinnej klímy.

5 ZÁVER

V tejto práci sme poukázali na deti, ktoré nie sú síce priamymi obeťami domáceho násilia, ale napriek tomu má na nich obrovský dopad v rôznych oblastiach. Následky týchto detí môžeme porovnať s deťmi so syndrómom CAN. To znamená, že následky sú naozaj vážne a mala by sa im venovať dostatočne veľká pozornosť.

Úvodom práce sme podrobnejšie definovali, čo to domáce násilie je, aké rôzne podoby má a dôvody, prečo najčastejšie k nemu prichádza. Ďalej sme poukázali na konkrétne oblasti zdravia vývinu, na ktorých má násilie následky. Aj tie sa však líšia od veku a vývinového štádia, v ktorom sa dieťa nachádza. Rovnako sme prezentovali výskumy a projekty, ktoré sa nejakým spôsobom venovali tejto problematike u detí. Deti, ktoré sú nepriamymi obeťami alebo svedkami násilia v prostredí, v ktorom vyrastajú a vyvíjajú sa majú následky ako v oblasti psychického, tak aj fyzického zdravia a rovnako veľký vplyv je pozorovateľný v sociálnej oblasti ich života a budovania vzťahov v prítomnosti ale aj v ich budúcnosti. V poslednej časti tejto práce sme sa venovali profesii sociálneho pedagóga a jeho možnostiam v práci s deťmi, ktoré majú takúto skúsenosť a z nej vyplývajúce problémy.

Na Slovensku stále nie je dostatok informácií a štúdií venovaných týmto deťom, v rámci štatistík sa nevedú informácie o deťoch, ktoré násilie zažívajú nepriamo. Preto by tieto výskumy mali prebiehať v spolupráci s oveľa väčšou skupinou, aby tak výsledky boli dostatočne relevantné a na základe nich, by sme dokázali lepšie určiť ako im pomôcť. Naším odporúčaním na základe tejto práce je, aby si pedagógovia ale aj iní pracovníci v školách, priatelia či ostatní členovia rodiny, všímali akékoľvek zmeny týkajúce sa správania detí a venovali im dostatočnú pozornosť a aby im v prípade potreby ponúkli pomoc či vyhľadali potrebných odborníkov, ktorí sa touto problematikou zaoberajú. Z poznatkov práce vyplýva, že je vysoká pravdepodobnosť, že v školskej triede sa nachádza minimálne jedno dieťa, ktoré niečo takéto zažíva. Keďže domáce násilie je v našej spoločnosti veľkým a stále často vyskytujúcim sa problémom je dôležitá prevencia, ktorá by mala prebiehať na školách a voľnočasových zariadeniach už od útleho veku detí.

Zoznam použitej literatúry

- BAKOŠOVÁ, Z. 2008. Sociálna pedagogika ako životná pomoc. Bratislava: Univerzita Komenského, Filozofická fakulta. 2008. 251 s. ISBN 978-80-969944-0-3
- BODNÁROVÁ, B. - FILADELFIOVÁ, J. 2002. Domáce násilie na Slovensku. Bratislava: Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny. 2002. s. 122. ISBN 80-89048-06-4
- BURAJOVÁ, B. - ČINČUROVÁ, S. 2016. Situácia detí, svedkov domáceho násillia: Výzvy a možnosti intervencie. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. 2016. 43 s. Dostupné na: https://www.zastavmenasilie.gov.sk/resources/data/Situacia-deti-svedkov-domaceho-nasilia_vyzvy-a-moznosti-intervencie.pdf
- CIMRMANNOVÁ, T. 2015. Krize a význam pomáhajících prvného kontaktu : Aplikace v kontextu rodinného násillí. Praha: Univerzita Karlova v Praze. 2015. s.197. ISBN 978-80-246-2205-7
- CUMMINGS, E. a kol. 1991. Responses of children and adolescents to interadult anger as a function of gender, age, and mode of expression. In: Merrill-Palmer Quarterly. ISSN 1535-0266. 1991. Volume 37 Issue 4. pp. 543–560
- CUNNINGHAM, A. - BAKER, L. 2007. Little eyes, little ears: how violence against a mother shapes children as they grow. Centre for children & families in the justice system. 2007. 44 pp. ISBN 978-1-895953-32-9. Dostupné na: https://www.acesdv.org/wp-content/uploads/2014/09/little_eyes_little_ears.pdf
- ČAPUTOVÁ, - Z. HOCHELOVÁ, - M. HRUBALA, J. VICIÁNOVÁ, K. 2000. Týranie, zneužívanie a zanedbávanie detí. Pezinok: Jaspis. 2000. 70 s. ISBN 8-85576-26-0
- ČÍRTKOVÁ, Ľ. 2001. Domáci násillí. In: Aktuálne problémy prevencie kriminality. Trnava: Policajný inštitút AFG. 2001. s. 258. ISBN 978-80-968-0752-9
- ČÍRTKOVÁ, Ľ. - VITOUŠOVÁ, P. a kol. 2007. Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese. Praha: Grada. 2007. 192 s. ISBN 978-80-247-2014-2
- CHIODO, D. a kol. 2009. Impact of Sexual Harassment Victimization by Peers on Subsequent Adolescent Victimization and Adjustment: A Longitudinal Study. In: Journal of Adolescent Health. ISSN 1054-139X. 2009. Volume 43. Issue 3. pp. 246-252. Dostupné na: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/45493943/Impact_of_Sexual_Harassment_Victimiza

tio20160509-12833-1muwimn.pdf?1462844392=&response-content-
disposition=inline%3B+filename%3DImpact_of_Sexual_Harassment_Victimizatio.pdf&E
xpires=1618484319&Signature=C9AmUjX~1qWyV0LWlsqxI~Myi3iJUCE8UQDLgk0-
ukeFwkUJlgVEG5eGQvHQPDXUK8f6yETolxKS9YHvku2VzCLzuLDkGVpq9AN1a8pr
3K~sLUzQwNovux7zyymQTRx9PKe0wRRzFffBMGEwzFyVkiUIisY43g9V6e0AKARB
5uDrWp12P~T0uGhiVeh74-
XP1ZrIlgDDSVGLu61isbxlwWHrI8ng7lxm9QDnXRlroPgi45ZQB6AXQ80gbiLSL87flxd
5AsgnIdMsI3AMh-
J8Kmya~I6VpMcD0KHZPy~IEag3ewDdq6yEwPx~7C1M7Z0eRIoGZbcspZFPku1An5
GJw__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA

DRZSÍKOVÁ, M. 2016. Násilie v rodine páchané v kontexte závislostí. In: Zborník
z konferencie Nenásilne o násilí – Hovorme o právach. Nitra: STORM. 2016. s. 77-81. ISBN
978-80-970667-4-1. Dostupné na:

<http://www.zdruzeniestorm.sk/projekty/eu/dokumenty/zbornik-nenasilne-o-nasili.pdf>

HUNGERFORD, A. a kol. 2012 - Exposure to intimate partner violence and children's
psychological adjustment, cognitive functioning, and social competence: A review .In:
Aggression and Violent Behavior. ISSN 1359-1789. 2012. Volume 17, Issue 4. pp. 373-382.

JAKOBSEN, B. - RÁKIL, M. 2019. Násilí je možné zastavit. Bratislava: Inštitút pre
výskum, práce a rodiny. 2019. 278 s. ISBN 978-80-7138-166-2

JEZNÁ, M. 2015. Násilníci – agresori aj obeť našej doby. In: Obete kriminality a ich práva.
Žilina: Spoločnosť pre trestné právo a kriminológiu. 2015. 285 s. ISBN 978-80-971911-0-8

KARKOŠKOVÁ, S. 2011. Viktimizácia detí, ktoré sú svedkami násillia na matke :
implikácie pre sociálne poradenstvo. In: Súčasné pohľady na sociálne poradenstvo. Chelmn:
Panstwowa Wyzsza Szkoła Zawodowa v Chelmie. 2011. s. 181-198. ISBN 978-83-61149-
37-8

KUHLMAN, K. a kol. 2012. Physical Health in Preschool Children Exposed to Intimate
Partner Violence. In: Journal of family violence. ISSN 1573-2851. 2012. Volume 27. Issue
6. pp.499-510

LAMERS-WINKELMAN, F. a kol. 2012. Children's physical health complaints after
exposure to intimate partner violence. In: British Journal of Health Psychology. ISSN 2044-
8287. 2012. Volume 17 Issue 4. s. 771-784.

- LEVENDOVSKÝ, A. a kol. 2011. The Effects of Domestic Violence on the Stability of Attachment from Infancy to Preschool. In: Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology. ISSN 1537-4424. 2011. Volume 40 Issue 3. pp. 398-410. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/51090227_The_Effects_of_Domestic_Violence_on_the_Stability_of_Attachment_from_Infancy_to_Preschool
- LIBERČANOVÁ, K. 2017. Metódy sociálnej pedagogiky. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavská univerzita v Trnave. 2018. 174 s. ISBN 978-80-5680175-8
- LUNDY, M., GROSSMAN, SF. 2005. The mental health and service needs of young children exposed to domestic violence: supportive data. In: Fam Soc. ISSN 1044-3894. 2005. Volume 86 Issue 1, pp. 17–29.
- MÁTEL, A. 2008. Deti ako nepriame obete domáceho násillia. In: SME blog. 2008. Dostupné na: <https://matel.blog.sme.sk/c/146849/Deti-ako-nepriame-obete-nasilia-voci-zenam.html>
- MÁTEL, A., - SCHAVEL, M. a kol. 2011. Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci. Bratislava: VŠ ZaSP sv. Alžbety. 2011. 442 s. ISBN 978-80-8132-009-5
- MÁTEL, A. 2015. Sociálna patológia a prevencia vybraných sociálno-patologických javov. Bratislava: Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce. 2015. 140 s. ISBN 978-80-971445-5-5
- MELTZER, H. a kol. 2009. The mental health of children who witness domestic violence. In: Child & Family Social Work. Volume 14 Issue 4. Child&Family Social Work. 2009. pp. 491-501. ISSN 1356-2206
- MERRITT, M. – BLACKSTONE, M. – FEUDTNER, CH. 2006. Physical Health Outcomes of Childhood Exposure to Intimate Partner Violence: A Systematic Review. In: Pediatrics. ISSN 1098-4275. 2006. Volume 117, Issues 2.. e278-e290. Dostupné na: http://www.childwitnessstoviolence.org/uploads/2/5/7/9/257929/bair_merritt.pdf
- NIKLOVÁ, M. 2020. Sociálny pedagóg v školách a školských zariadeniach. Bratislava: Wolters Kluwer. 2020. 160 s. ISBN 978-80-571-0304-2
- OČENÁŠOVÁ, Z. – SMITKOVÁ, H. 2017. Vzťah matka – dieťa v kontexte partnerského násillia na ženách . Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny. 2017. 57 s. ISBN 978-80-7138-154-9. Dostupné na: <file:///C:/Users/domin/Downloads/Vztah-matka-dieta-v-kontexte-partnerskeho-nasilia-na-zenach.pdf>

- PINGLEY, T. 2017. The impact of Witnessing Domestic Violence on Children: A Systematic Review. Dostupné na: https://ir.stthomas.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1772&context=ssw_mstrp
- POLÁK, P. 2018. Kriminologické možnosti riešenia domáceho násilia. Praha: Wolters Kluwer ČR. 2018. 256 s. ISBN 978-80-7598-237-7
- PRO FAMILIA 2000. Konat' proti násiliu na ženách. Humenné: Občianske združenie Pro Familia. 2000. 82 s. ISBN 978-80-967964-6-5
- Rámcové rozhodnutie Rady Európskej únie (2001/220/SVV) zo dňa 15. marca 2001 o postavení obetí v trestnom konaní
- SEJČOVÁ, Ľ. 2002. Deti, mládež a delikvencia. Bratislava: Album. 2002. 290 s. ISBN 80-968667-2-9
- Stanovisko Európskeho a sociálneho výboru (EESC) na tému „Deti ako nepriame obe domáceho násilia“ (2006/C325/15) Dostupné na : <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006IE1577&from=SK>
- STILES, M. 2002. Witnessing Domestic Violence: The Effect on Children. In *Am Fam Physician*. ISSN 1532-0650. 2002. Volume 60. Issue 11. Dostupné na: <https://www.aafp.org/afp/2002/1201/p2052.html#afp20021201p2052-b5>
- ŠEVČÍK, D. - ŠPATENKOVÁ N. a kol. 2011. Domáci násilí: kontext, dynamika a intervence. Praha: Portál. 2011. 192 s. ISBN 978-80-7367-690-2
- TÍTLOVÁ, M. 2017. Pojem a znaky domáceho násilia. In: Kriminologické možnosti riešenia domáceho násilia. Bratislava: Wolters Kluwer. 2017. s. 18-29. ISBN 978-80-8168-708-2. Dostupná na: https://www.paneurouni.com/wp-content/uploads/2017/03/zbornik_prispevkov_domace_nasilie_bez_orezov.pdf
- VÁGNEROVÁ, M. 2012. Vývojová psychologie. Praha: Nakladatelství Karolinum. 2012. 536 s. ISBN 978-80-246-2153-1
- VOŇKOVÁ, J. - SPOUSTOVÁ, I. 2016. Domáci násilí z pohledu žen a dětí. Praha: proFem. 2016. 253 s. ISBN 978-80-90-4564-5-7

Zákon č. 138/2017 Z. z. o pedagogických zamestnancoch a odborných zamestnancoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

ZEANAH, CH. a kol. 1999. Disorganized attachment associated with partner violence: A research note. In: Infant Mental Health Journal. ISSN 1097-0355. 1999. s. 77-86.

Internetové zdroje:

<https://www.gender.gov.sk/lp-courses/zakladny-kurz-o-domacom-nasili-a-nasili-na-zenach/lessons/cyklus-nasilia/>

<https://www.socioterapia.sk/project/definicia/>

<https://thetcj.org/wp-content/uploads/2008/03/aieji.pdf>

https://www.nctsn.org/sites/default/files/resources//children_domestic_violence_affect_children.pdf?fbclid=IwAR0JyDBRciB6lRUSGdKVcKt1f_bXHJX1X2Rj9xMGGY7i7REnaRDMOfhJcLA

<http://www.psyche.sk/web/index.php/domace-nasilie/9-uncategorised/87-charakteristicke-znaky-domaceho-nasilia>

<https://www.ucy.ac.cy/victims/en/general-information>

<https://www.unicef.org/media/files/BehindClosedDoors.pdf>

<https://www.who.int/violenceprevention/approach/ecology/en/>

<https://www.womenshealth.gov/>

<https://www.zastavmenasilie.gov.sk/pojmy/>